

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

**INFORMATIVNÍ ZPRAVODAJ
ČESKÝCH JAZYKOVĚDCŮ**

roč. XXXVI – 1999

č. 3 a 4

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

**Informativní
zpravodaj českých jazykovědců**

roč. XXXVI - 1999

č. 3 a 4

ISSN 1212 - 5326

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada :

Jan Kořený (hlavní redaktor)

Jana Hoffmannová (zástupkyně hlavního redaktora)

Alena Vrbová (výkonná redaktorka)

Adolf Erhart, Ján Horecký, Jiří Nekvapil, Pavel Novák, Zdeněk Starý

Adresa redakce a administrace:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1

(k rukám prof. J. Kořeného)

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvem pošt Praha č.j. NP 583/1993 ze dne 13.4.1993.

Příspěvky laskavě zasílejte na disketě 3.5", 1,44 MB ve formátu textového editoru MS Word; disketu redakce vrátí. Přiložte text příspěvku v jednom vyhotovení, vtištěný v normalizované úpravě.

OBSAH

	strana
Watanabe Minoru: Věta	4
R. Malý: Rytmus, rým a eufonie jako překladatelský problém	22
Z jazykovědných pracovišť	
P. Nejedlý a kol.: Elektronizace postupů diachronní lexikografie (na materiálu Staročeského slovníku)	28
Nové publikace	
E. Lotko: D. Šlosar: Česká kompozita diachronně	33
O. Uličný: J. Ruferová: Sémantické typy predikativních adjektiv s prostým a předložkovým genitivem v současné ruštině	39
L. Haasová: Sborník VARIA VII, Bratislava 1998	41
Diskuse	
V. Schmiedtová: O co vlastně jde ve sporu o obecnou češtinu?	43
J. Bartošek: Poznámka k poznámce	47
Kronika	
O. Schulzová: Eugen Jóna - nejstarší žijící slovensko-český jazykovec	49
A. Brandner: Sedmdesátiny profesora Stanislava Žaži	54

V r. 1996 vyšla v Tokiu kniha významného znalce japonského jazyka, prof. M. Watanabeho: *Japonský jazyk - souhrnný výklad (Nihongo gaiseicu)*. Knihu vydalo nakladatelství Iwanami v edici „Iwanami Textbooks“ s cílem zpřístupnit výsledky jazykovědného bádání širokému okruhu zájemců o hlubší poznání mateřského jazyka. Pro stále početnější skupinu zájemců o japonský jazyk v České republice vyjde kniha v českém překladu jako vysokoškolská učebnice v nakladatelství Karolinum.

Pan Watanabe Minoru pobýval v Praze jako hostující profesor vyslaný Japonskou nadací (The Japan Foundation) od května do června r. 1997. Přednášel pro studenty japanologie Ústavu Dálného východu FF UK a jednu z přednášek přečetl i na půdě Pražského lingvistického kroužku. Byla to kapitola z výše zmíněné knihy nazvaná *Věta, týkající se především problematiky syntaktických funkcí (kóbunteki šokunó)*. Zkrácený překlad této kapitoly zde uvádíme s upozorněním, že originál je psán se zřetelem na domácího, japonského příjemce, jehož povědomí o jazyce vznikalo po staletí v jiném kulturním prostředí, než je naše „západní“, což se odráží jak v samém způsobu popisu jazyka, tak i v terminologii. Překladatel musí například počítat s tím, že se v japonštině často významově překrývají termíny „japonské“ (hovorovější) se „sinojaponskými“ (učenějšími) a že se ne vždy podaří nalézt v cílovém jazyce odpovídající dvojici slov, která by navíc vystihla i jemnou nuanci významového odlišení.

Zdenka Švarcová

Věta

Watanabe Minoru

Běžně je věta vykládána jako spojení podmětu a přísudku. Děje se tak od dob, kdy jsme toto pojetí převzali ze západní jazykovědy a dokázali je až do současnosti živě rozvíjet. Například věta

Sakura no hana ga saku.

(Kvetou sakury. Dosl.: Sakur květy kvetou.)

vznikla spojením podmětu „sakura no hana ga“ a přísudku „saku“. Nemůžeme ovšem tvrdit, že věta vznikne vždy, když se podmět a přísudek dají dohromady. Přidáme-li například něco málo k předchozí větě a řekneme

Sakura no hana ga saku kisecu ni ...

(V období, kdy sakury kvetou...),

pak to, co bylo předtím větou, stane se jen jednou její částí. Přitom docela dobře obstojí argument, že i to, co nemůžeme označit jinak než jako část věty, je vlastně kompletní „věta“, protože obsahuje podmět a přísudek. Ostatně se nezdá, že by v západní jazykovědě bylo dělení na větu (*sentence*) a sekvenci představující část věty (*clause*) právě neuralgickým bodem. Z nějakého důvodu se totiž oba tyto názvy prolínají v německém *Satz* i ve francouzském *phrase*. V japonštině se ve starém slově „kirecuzuki“ (utnutí/pokračování) projevuje preciznost rozlišení v tom, že věta

Sakura no hana ga saku.

je větou v pravém slova smyslu ukončenou („uřatou na konci“ - *kire*), zatímco sekvence

Sakura no hana ga saku kisecu ...

není věta, protože má pokračování. Obecně to tak platí i dnes. Mohli bychom argumentovat, že „saku“ v neukončeném spojení „sakura no hana ga saku kisecu“ není přísudek, a že tudíž ani „sakura no hana ga“ není podmět, ale správnější asi bude považovat tento vztah za naprosto stejný, jako je vztah mezi „sakura no hana ga“ a „saku“ v ukončené větě „sakura no hana ga saku.“ Proto je asi oprávněná formulace, že když se vedle sebe ocitnou podmět a přísudek, věta z toho může, ale také nemusí vzniknout. I v teorii větné skladby podle hierarchického grafu (zařazování menších celků do větších) bylo právě z tohoto důvodu nutné zavést z vnějšku hledisko tzv. koncového tvaru a my si nyní klademe otázku, jak toto nabývání koncových tvarů skutečně vypadá, jak se nám bude takový tvar jevit v případě, že nezůstaneme jen u aspektu morfologického, ale podíváme se na něj také z hlediska syntaktické funkce a z hlediska úlohy, jakou má ve větě jeho význam.

Ve všech západních jazycích se nejprve objevuje podmět a přísudek udávající hrubý rámec věty a poté se model naplňuje přidáváním podrobných údajů, takže zde neexistují specificky koncové výrazy a konec věty tak není zřetelně ohraničený. Oproti tomu v japonštině skládáme větu tak, že po podmětu následuje adverbální rozvíř a přísudek je vždy na konci věty, takže koncový tvar je těsně spojen s přísudkovým slovem

(neplatí ovšem, že objeví-li se přísudek, nastává vždy konec věty; to jsme si ukázali na příkladu "sakura no hana ga saku kisecu"). V japonštině je tedy poměrně snadné konec věty rozpoznat. Jedním druhem ukončení věty je takzvaný "koncový tvar" ohebných slov (šúšikei). Tento tvar se může, přinejmenším ve své vnější formě, snadno změnit v jiný ohebný tvar, například přívlastkový, a věta tím přestává být ukončená, jak jsme se o tom mohli přesvědčit ve shora uvedeném příkladu. Chtěl bych však poukázat na přesvědčivější formy ukončení věty.

Už třeba jen tím, že přidáme ke koncovému tvaru takzvanou "koncovou partikuli" (v této studii "větovomou partikuli")

Sakura no hana ga saku jo.

(Vidíš, kvetou sakury!)

je výpověď s rozhodností přerušena a tento její úsek určitě nemůže být ničím jiným než větou.

Pokud bychom chtěli ve výpovědi pokračovat

* Sakura no hana ga saku jo kisecu ni

(V období kdy, vidíš, kvetou sakury!),

došlo by k degradování hotové věty na větný úsek a skončili bychom ve slepé uličce. Kromě jediné výjimky:

Sakura no hana ga saku jo to kare wa itta.

("Vidíš, kvetou sakury!" řekl.)

V tomto případě výpověď pokračuje díky citační partikuli "to". Partikule "to" je výraz, jehož pomocí uvádíme přímou řeč, tedy větu, kterou řekl nebo říká někdo jiný než já sám v této chvíli (jiné já než to nynější moje, včetně mne samého v minulosti), a je stejné jako "to" vkládané do věty, v níž rezonuje vnější úkaz:

Ima kaminari ga gorogoro to natta.

(Teď zaburácel hrom.)

To znamená, že připojení citační partikule "to" lze označit spíše za formulaci dokazující, že citovaná část vznikla samostatně vně hlavní věty. Koncová partikule "jo" je částice signalizující vznik věty. Přerušit výpověď, zamezit jejímu pokračování a dát tak nutně vzniknout větě, není však výsadou partikule "jo", již jsme uvedli v konkrétním příkladu. Můžeme říci, že je to rys společný pro chování všech takzvaných koncových (větovomých) partikulí.

Sakura ga saku ka.

(Kvetou sakury?)

Sakura no no hana ga saku ne.

(Sakury kvetou, že?)

Vic příkladů snad není třeba uvádět. Je nasnadě, že nám pro zkoumání poměrů při přerušení výpovědi a vzniku věty v japonštině vlastně nejvíc naznačí koncové partikule.

Syntaktickou funkci, jež dává vzniknout větě, označujeme jako funkci větovomou (čindzucu). Koncové partikule jsou tedy částice nadané touto funkcí, a k jejich označení můžeme proto použít termínu větovomé partikule. Dá se tedy říci, že věta vzniká proto, že tyto partikule plní svou větovomou funkci. Je to formální akt ukončení výpovědi.

Morfologický jev jsme tak pouze označili jako modalitu, ale tajemství vzniku věty stále zůstává zahaleno. Především musíme objasnit, jakým významem je ve skutečnosti větovomá funkce nadána. Obecně chápeme syntaktickou funkci jako roli, již ve větě hraje vnitřní význam. Proto nepostihneme-li vnitřní význam, který nese funkce větovomá, bude to znamenat, že jsme nenadzvedli roušku hačící tajemství vznikání věty.

Většina takzvaných koncových partikulí (zde dále větovomých partikulí) se vyznačuje významovou specifícností v působení na posluchače. Například ve větách

Sakura no hana ga saku jo (ka, ne).

(Vidíš, kvetou sakury! Kvetou sakury? Sakury kvetou, že?)

má partikule „jo“ význam upozornění, způsobuje, že si posluchač všimne skutečnosti, že „sakury kvetou“, a bude tudíž reagovat asi nějakým: „Só ka!“ („Vážně?“). Partikule „ka“ znamená, že mluvčí nechává na posluchači posouzení, zda je možné uzнат skutečnost, že kvetou sakury, a partikule „ne“ znamená, že mluvčí působí na posluchače, aby ve věci kvetoucích sakur získal jeho souhlas. V těchto případech bude posluchač reagovat slovy: „Ne, ještě nekvetou,“ nebo „No jo, to proto, že se náhle oteplilo.“ Podtrhneme-li naopak v těchto větách část bez partikulí

Sakura no hana ga saku jo (ka, ne).

poukážeme tím na „obsah promluvy“, který je posluchači předkládán k povšimnutí, k posouzení, zda ano či ne, k přitakání. Mluvčí má v hlavě nějaký obsah promluvy, jež v očekávání různé reakce použije jako látku působící na posluchače a vytvoří tak mezi ním a

sebou vztah podněcujícího k podněcovanému. Určitý obsah promluvy, který se stává látkou předkládanou posluchači, například shora zmíněný obsah

„Sakura no hana ga saku (koto)”
(„to, že kvetou sakury“),

je obsahem vytvořeným mluvčím. Nazveme-li nyní tvořivou činnost mluvčího, při níž je slovy vyjadřován obsah, (osobitým) podáním, **dikcí** (*džodžucu*), pak bychom mohli jeden každý obsah promluvy vytvořený mluvčím v jeho podání nazvat **diktálním obsahem** (*džodžucu najó*). Podání mluvčího za účelem vytvoření diktálního obsahu, např. „*sakura no hana ga saku (koto)*“ (to, že kvetou sakury), se začíná odvíjet od záhlaví věty

Sakura no
(sakurové)

a pokračuje dál postupným hutněním obsahu. Nazveme-li činnost, při níž mluvčí rozvíjí své podání, **rozvíjející dikcí** (*téndžo*), pak bude možné říci, že větné členy na různých stupních rozviti, např.

sakura no sakura no hana ga
(sakurové) (sakurové květy),

jsou větnými členy vybavenými usouvztažující funkcí zvanou rozvíjející dikce. Podmět je jedním z větných členů rozvíjejících sloveso a je nejdůležitějším z větných členů funkčních v rozvíjející dikci, ať už adverbálních či adnominálních nebo jiných.

Aby se mohlo podání mluvčího, tedy rozvíjející se dikce podmětu a dalších větných členů, stát uceleným diktálním obsahem, musí se jeho odvíjení někde zastavit, neboť jen tak je možné obsah shmout. Tuto shmující roli hraje samozřejmě přísudek. Tak např. je v přísudku završena a shmuta dikce ve větě:

Sakura no hana ga saku no ga tanošimi da.
(To, že kvetou sakury, je potěšení.)

Přesvědčuje nás o tom i fakt, že se za slovesem v přísudku „*saku*“ mohla objevit ve funkci pomocného substantiva partikule „*no*“ vytvářející jmennou frázi podobně jako „*tha*“, které v angličtině uvádí obsahovou větu (clause), např.:

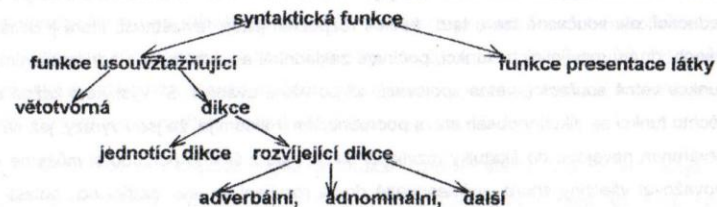
I know well that you can speak English.

Substantivizující „*no*“ tedy dostatečně dokazuje, že předchozí úsek nabyl celistvosti potenciální jmenné fráze. Je zřejmé, že se pomocné substantivum „*no*“ nevyskytuje za

větným členem, jenž nemůže být přísudkem, to znamená za větným členem s tzv. rozvíjející dikcí, např.

* sakura no no * sakura no hana ga no.

Nemůže se tedy vyskytovat ani tam, kde je v rozvíjející dikci větný člen adnominální („*sakura no*“), ani tam, kde je člen adverbální („*hana ga*“), protože dikce odvíjející se směrem k završení je zde uprostřed tohoto procesu. S nástupem slovesa se takto rozvíjí dikce ihned završí a zrodí se ucelený diktální obsah „*sakura no hana ga saku (koto)*“. Přísudek je tedy důležitý větný člen plnící úlohu kompletace a sjednocení dikce. Jeho usouvztažující syntaktickou funkci, jež dává podání mluvčího (dikci) celistvost, budeme nadále nazývat **jednotičí dikcí** (*tódžo*). Tím, že jsme zde jednotičí dikci pojmenovali, vznikl systém usouvztažujících syntaktických funkcí, v němž se protikladně vymezuje jednotičí dikce vůči dikci rozvíjející, a současně se obě tyto diktální funkce společně vymezují vůči funkci větotvorné. Vnitřní strukturu syntaktické funkce můžeme tedy upřesnit následovně:

Obr. 1

Přísudek je v takto pojatém systému syntaktické funkce větným členem vzniklým spojením funkcí presentace látky a jednotičí dikce, proto jej můžeme nazývat **jednotičím větným členem** (*tódžo seibun*). Jestliže tvrdíme, že je diktální obsah dán jednotičí funkcí, pak můžeme říci, že spojení podmětu a přísudku plní na jedné straně v rámci odvíjející se dikce důležitý úkol hlavního adnominálního rozviti a na straně druhé neméně důležitý úkol jednotičí dikce shmující podání mluvčího celkově. Znamená to pouze, že podmět a přísudek hrají v tomto podání hlavní roli, a to, co vzniká jejich spojením, je jen jeden diktální obsah, jenž nemusí nutně tvořit větu. (...)

Když se na totéž podíváme ze zomého úhlu vyjadřovacího aktu mluvčího jako jazykového subjektu, vidíme, že mluvčí ve svém podání (dikci) postupuje kupředu propojováním látky potřebné ke vzniku větného obsahu, např. „*sakura*“ nebo „*hana*“,

pomocí usouvztažňujících syntaktických prvků jako „no“. Má-li pak přísudkové sloveso „saku“ funkci jednotící, vznikne díky tomuto počínání mluvčího diktální obsah „sakura no hana ga saku (koto)“. Diktální obsah je vytvářen pomocí usouvztažňujících syntaktických funkcí nazývaných zde rozvíjející dikce a jednotící dikce. Musíme si však uvědomit, že vytvořený diktální obsah je sám o sobě prvkem látkové povahy. (...)

Jazykový subjekt, jenž se až do vzniku diktálního obsahu nacházel mezi komponenty své látky, pracuje po jeho završení s tímto svým vlastním výtvořem se zřetelem na posluchače například tak, že jej pobídne diktálním obsahem „sakura no hana ga saku (koto)“ jako látkou spojenou s partikulí „jo (ka/ne)“, a nastolí tak mezi sebou a posluchačem přímý vztah. Působení na posluchače, to je skutečnost (přesněji jedna její část), kterou jsme nazvali větotvornou funkcí, dosud jsme se však nezabývali její pravou náplní. Ta spočívá v usouvztažňující syntaktické funkci tam, kde vzniká vztah mezi mnou a posluchačem. Je to sice funkce stejného druhu jako všechny ostatní usouvztažňující syntaktické funkce, od obsahově rozvíjející funkce adverbální a adnominální až po funkce jednotící, ale současně lze u této funkce rozpoznat jistou zvláštnost, která ji odlišuje od všech druhů rozvíjejících funkcí, počínaje základními adverbálními a adnominálními, přes funkce větně souřadící, větně spojovací, až po větně uváděcí. S výskytem každé další z těchto funkcí se diktální obsah stává podrobnějším. Faktem je, že jsou výrazy, jež se svým utvářením nevejdou do škatulky rozvíjející dikce, ale z širšího pohledu si můžeme dovolit považovat všechny shora vyjmenované druhy rozvíjení za jevy patřící do oblasti dikce. Větotvorné partikule oproti tomu působí jako opora diktálního obsahu jako celku a jejich působení přesahuje oblast dikce. Věta vznikne, jestliže se k funkci presentování látky představované jedním diktálním obsahem připojí zvláštní funkce usouvztažňující, které říkáme větotvorná. Dalo by se tedy říci, že z hlediska utváření je věta jen jedním větným členem, a to zvláštním větným členem s maximálním rozsahem.

Chápeme-li podstatu věty tímto způsobem, musíme se zmínit o několika dalších souvislostech. Na prvním místě to bude otázka vět formulovaných bez koncové partikule, jakých máme určitě spoustu, např.:

Sakura no hana ga saku.

Nezpe popřít, že i v tomto případě je věta vybavena stejným diktálním obsahem „sakura no hana ga saku (koto)“ jako věta „sakura no hana ga saku jo!“, která koncovou partikulí má. Můžeme předpokládat, že ve větě bez koncové partikule působí jazykový subjekt na posluchače tvrzením, jež má usouvztažňující větotvornou funkci a jehož látkou je diktální obsah. To, co nazýváme jednoduše větotvornou funkcí, je vnitřně rozčleněno na

spoustu druhů, takže např. kromě působení na posluchače nazývaného apel (*uttae*) můžeme zde rozlišit také tvrzení (*dantei*). Takzvané tvrzení je jasným vyjádřením postoje jazykového subjektu vůči diktálnímu obsahu, jak jej sám vyslovil. Tvrzením říkám, že já nesu odpovědnost za tento obsah, a prostě tím jen řeším vztah mezi svou osobou a celým diktálním obsahem. Bude tedy dobré považovat celý diktální obsah za látku pro určitý druh usouvztažnění, s jehož pomocí se utváří věta.

Uvedené okolnosti velmi připomínají situaci, kdy člověk sepisuje životopis. Začíná od data narození a pokračuje vzděláním a zaměstnáním. Obsah životopisu je stále podrobnější, což odpovídá rozvíjející dikci ve větě. Nakonec se napíše třeba ještě, že člověk nemá „žádná vyznamenání, žádný zápis v rejstříku trestů“ a uzavře se slovy, že „uvedené údaje jsou pravdivé“. Toto odpovídá jednotící dikci a dělá z životopisu celek, k němuž obsahově není co dodat. Je to diktální obsah. Jenže tímto nenabývá životopis platnosti. Životopis se stává právoplatným dokumentem, teprve když jej jeho pisatel opatří svým autorským razítkem. Tato autorská pečeť sice nijak neovlivňuje rozšíření nebo redukci obsahu životopisu (diktálního obsahu), ale vyjadřuje jasně, že dotyčný převzal za obsah životopisu odpovědnost. Autorovo razítko na životopisu je nezbytné. Zřetelně ukazuje, jaký je vztah mezi obsahem životopisu a osobou, která jej napsala; orazítkovaný životopis opouští svého majitele a stává se společenským oběživem.

Dá se říci, že v případě jazyka je situace naprosto stejná. Individuální jazyk je věcí jedince jak během rozvíjející se dikce, tak i v případě jednotící dikce. Ve chvíli, kdy dotyčný jedinec, jako jazykový subjekt, dá jasně větotvorným způsobem najevo své řešení vztahu mezi sebou samým a diktálním obsahem, jehož je tvůrcem, odpoutávají se slova jazyka od toho, kdo jimi vládne, a stávají se větou. Skutečnost, že se individuální jazyk může tak často od člověka odloučit a stát se společenskou záležitostí, souvisí jednoduše s uvedenou větotvornou funkcí. Z hlediska jazykového bádání je věta vznikající závisle na větotvorné funkci rozsahem největší jazykovou jednotkou.

Druhá věc, o které je třeba se zmínit v souvislosti s chápáním věty jako spojení diktálního obsahu a větotvorné funkce, je zařazení takzvaných „vět jednočlenných“. Jednočlennou větou rozumíme větu tvořenou jedním slovem, jako např.:

Dorobó! Kadžil!
(Zlodějí!) (Požár!)

Běžně se setkáváme s názorem, že je lépe uznat tyto věty jako de facto dvoučlenné, vybavené podmětem a přísudkem, protože vyjadřují stejný obsah jako dvoučlenné věty

Dorobó ga Haitta.

(Vlezl sem zloděj.)

Čikaku ga kadži da.

(Nablízku je požár.)

Budeme-li chápat větu jako spojení podmětu s přísudkem, nebudeme nám jiné než toto vysvětlení. Není však situace zcela opačná? Ani taková dvoučlenná věta jako "Vlezl (sem) zloděj," není větou proto, že jsme dali dohromady podmět a přísudek, ale proto, že zde na látku diktálního obsahu "*dorobó ga Haitta (koto)*" (to, že sem vlezl zloděj) působí větotvorná funkce, ať už je to apel nebo tvrzení mluvčího. Nutno říct, že "Zloděj!" není ani apel ani tvrzení, je to okamžitý výkřik, tedy určitý typ větotvorné funkce, které se většinou říká "věta zvolací". Citově podbarvená **exprese** (*hjóšucu*), jež se u tohoto typu větotvorné funkce objevuje, není však ničím jiným než zřetelným vyjádřením vztahu jazykového subjektu k podávané látce. Proto ji můžeme v souladu s předchozím výkladem považovat za druh větotvorné funkce spolu s apelem a tvrzením. Naopak různé druhy vět, jaké jsme zvyklí rozlišovat, např. "věta oznamovací", "věta tázací", "věta rozkazovací", lze chápat jako dělení podle odlišnosti různých větotvorných funkcí, jak je to v hrubých rysech vyznačeno na obr. 2,

Obr. 2

Jednočlenná věta zvolací "Zloděj!" pronesená ve chvíli, kdy není čas na poklidné podání typu "Vlezl sem zloděj.", předestírá ve spojení s modalitou exprese jednoduchou látku "zloděj" tak, jak je. Toto chápání lze, jak se domníváme, považovat za odpovídající skutečnosti. Jednočlenná věta v tomto smyslu je věta nominální (bez predikátu); jde o "větotvornou funkci bez jednotlicí dikce". V případě věty dvoučlenné jde naopak o větotvornou funkci s jednotlicí dikcí. Obě věty jsou větami díky větotvorné funkci. Otázka, jestli je látkou této modalitě něco, co je skrze jednotlicí dikci vybaveno podmětem a přísudkem, nebo je-li to syrová látka toto vše postrádající, nepředstavuje z hlediska větné skladby žádný velký problém. Jednočlenná věta není z hlediska větné skladby žádnou

zvláštností, kvalitativně je úplně stejná jako běžná věta dvoučlenná a jako s takovou je dobré s ní zacházet. (...)

Spíše než výjimečnou neúplnost, která bývá přisuzována jednočlenným větám, přiznáváme jim zde ucelenost vznikající spojením větotvorné funkce (ať už jde o tvrzení, apel nebo expresi) s nějakou látkou. I dvoučlennou větu s podmětem a přísudkem pak důsledně posuzujeme jako spojení větotvorné funkce s látkou, tzv. diktálním obsahem (tvořeným podmětem a přísudkem); jsme přesvědčeni, že teprve tímto spojením je dovršeno utvoření věty. Když např. k diktálnímu obsahu "*sakura no hana ga saku (koto)*" ("to, že kvetou květy sakur") přidáme větnou partikuli *jo*, budeme moci říct, že tato partikule je ve větě "*Sakura no hana ga saku jo!*" („Podívej, kvetou sakury!“) nejzřetelnější větotvornou formou dovršující vznik věty. (...)

Je pozoruhodné, že z lůna americké jazykovědy vzešel výrok o tom, že věta je spojením propozice (proposition) a modalit (modality). Propozice je vynesemím úsudku a odpovídá přesně tomu, co v této práci nazýváme diktálním obsahem. Definovat modalitu je obtížné, snad bychom ji měli považovat za niterný přístup mluvčího, jeho dohady, pochybnosti apod. Odpovídá přesně tomu, co v této práci nazýváme *čindžucu* - větotvorná funkce. Že se tento výrok o hlavní zásadě utváření věty v americkém prostředí objevil, je o to pozoruhodnější, uvážíme-li, že v jazycích, jako je angličtina, nejsou koncové větné partikule reprezentující zřetelně větotvornou funkci, a přísudek, v němž se sjednotil diktální obsah, se objevuje v blízkosti začátku věty. V japonštině máme naopak přísudek sjednocující diktální obsah a koncovou větnou partikuli v těsném sousedství na konci věty, což je forma umožňující nám snadno pochopit hlavní zásadu utváření věty, a navíc je tu navýsost zajímavý jev umožňující nám přesněji chápat vztah mezi jednotlicí dikcí a větnou modalitou. Jde o ohebné částice vyskytující se ve větných úsecích. Začneme ještě jednou, tentokrát obráceně, o podmínkách utváření věty.

Řekli jsme, že o utváření věty je třeba uvažovat jako o sjednocení (osobitého) podání mluvčího, rozvitého rozvíjející dikci v podmětové části, např.: „*sakura no hana ga*“ (květy sakur), a jednotlicí dikce přísudkové části, např.: „*saku*“ (kvetou), přičemž se takto shrnutý diktální obsah, např.: „*sakura no hana ga saku*“, stává látkou, z níž je utvořena věta pomocí působení větotvorné funkce koncové partikule, např. partikule *jo*. Přísudek hraje významnou roli při shrnutí podání, koncová partikule je nejsnáze uchopitelná explicitní forma větotvorné modalit. (...) Je třeba ještě upozornit na jednu skupinu slov vyskytujících se mezi přísudkem a koncovou partikulí. Jsou to „ohebné částice“ („*džodóši*“). Tím nejběžnějším příkladem tu bude:

Sakura no hana ga saita jo!

(A víš, že květy květy sakuri!)

V tomto případě musíme zkoumat, zda ohebná částice spoluvytváří jednotící dikci přísudku, nebo zda je součástí větotvorné funkce koncové partikule. Můžeme přitom očekávat, že se objeví ještě o stupeň detailnější okolnosti související s utvářením věty. Ještě stále je běžné, že dělíme ohebné částice na několik druhů podle toho, jaké nesou významy, např. „částice pravděpodobnosti“ nebo „částice minulého času“ nebo je třídíme s přihlédnutím k morfémům, s nimiž se pojí, na „částice navazující na základ *mizen*“ (tvar „preventivní“, pozn. překl.) a „částice navazující na základ *renjó*“ (tvar „spojovací“, pozn. překl.) Ověsem ke skutečné gramatickému dělení budeme asi potřebovat pro syntaktickou funkci jen jedno měřítko. V tom případě nám může dobře posloužit utřídění těchto takzvaných ohebných částic uvedených na obr. 3.

	Druh A	Druh B	
1. třída	DA	SERU	
		RERU	
		TAI	
		SÓ DA	
2. třída	RAŠII	NAI	
		TA	
3. třída	DARÓ	Ó	
		(JÓ)	MAI

Obr. 3

připojované k neohebným slovům a jako druh B částice připojované ke slovům ohebným. Několik příkladů pro ilustraci:

A Ame da.

(Prší. Dosl.: Je déšť)

Ame rašii.

(Zdá se, že prší. Dosl.: Zřejmě je déšť.)

Ame daró.

(Snad prší. Příp.: Snad bude pršet.)

B Furareru.

(Promáčen (deštěm).)

Futta.

(Pršelo. Dosl.: Padal (déšť).)

Furó.

(Bude padat (déšť).)

(...) Všechna uvedená spojení počínaje „Ame da.“ mají všechny náležitosti přísudku. Neohebná slova, ke kterým se připojují částice označené jako druh A, mají pouze funkci presentování látky. Částice vytvářející přísudek pouze ve spojení s těmito (látkovými) neohebnými slovy, se proto přinejmenším podílejí na jednotící dikci přísudku. V tom se projevuje jejich funkční povaha. Na druhé straně ohebná slova, ke kterým se připojují částice druhu B, jsou sama o sobě funkcí jednotící dikce nadána, a sama tudíž dostatečně vyhovují jako přísudek. Z toho důvodu jsou částice druhu B svým charakterem pomocné a jako takové přispívají k jednotící dikci přísudku svými významy - pasiva, minulého času atd. V tomto smyslu jsou ohebné částice druhu B neoddelitelné od ohebných slov, k nimž jsou připojeny, takže jsou de facto koncovkami. S jejich pomocí odvozujeme např. „slovesa v trpném rodě“ jako „*furareru*“ („promáčen“) nebo „slovesa reflektující“ (*kaisódóši*) jako „*futta*“ („padal [déšť, snih]). Z toho samozřejmě vyplývá, že ohebné částice druhu B nelze připojit k neohebným slovům postrádající jednotící dikci. Nelze tedy říci

* ame reru

(„déšť“ + konc.trp.rodu)

* ame ta

(„déšť“ + konc.min.č.),

protože v přísudku tyto částice jednotící dikci pouze jako koncovky napomáhají. Oproti tomu ohebné částice druhu A lze připojit nejen ke slovům neohebným, ale i ke slovům ohebným, např.:

furu rašii

(zřejmě padá [déšť, snih])

furu daró

(asi padá [déšť, snih])

Předchozí údaj o tom, že se částice druhu A připojují za neohebná slovesa, se nyní jeví jako nepřesný. Ve skutečnosti však můžeme jiné chování těchto částic vykládat jako přechylování s tím, že v zásadě se připojují za slova neohebná. Zcela určitě se od sebe podstatně liší slova ohebná schopná jednotící dikce a slova neohebná, jež pouze

presentují látku, ale měli bychom si být vědomi i toho, že diktální obsah, který se objevuje jako důsledek jednotlicí dikce, přebírá vlastnosti příslušné obsahové věty, příp. jmenné fráze, tedy vlastnosti neohebné jednotky. Můžeme se tedy domnívat, že se zde nabízí určitá relativita neohebné jednotky, která nám dovoluje nestandardní připojení částice druhu A za ohebné slovo.

Mezi ohebnými částicemi druhu A však ve skutečnosti máme jak shora uvedené „*rašii*“ a „*daró*“, které za ohebná slova připojujeme, tak i částici „*da*“, kterou obdobným způsobem nepoužíváme. Neříkáme:

* *Ame ga furu da*

(Děšť padá je.)

Možná, že bychom podobné výrazy našli v dialektech, obecně je však připojení „*da*“ za ohebné slovo nepřipustné. Odpověď na otázku, proč ze všech částic druhu A právě „*da*“ nelze připojit k ohebnému slovu, nám dává její příslušnost k 1. třídě (obr.3).

Charakteru částic 1. třídy porozumíme nejlépe, podíváme-li se na částice druhu B. Když například porovnáme způsob používání částice „*reru*“ patříci k druhu B, 1. třídě s částicí „*ta*“ patříci k druhu B, 2. třídě nebo s částicí „*ó*“ patříci k druhu B, 3. třídě, velmi snadno pochopíme, v čem se liší.

Ame ni furareru.

([Je] promáčen deštěm.) (1. třída)

Ame ga futta.

(Pršelo.) (2. třída)

Ame ga furó.

(Asi bude pršet.) (3. třída)

Pomocí částice 2. třídy „*ta*“ vyjadřujeme, že celek „*ame ga furu [koto]*“ („to, že prší“) považujeme za minulost. „*Ame ga*“ je podmět (hlavní adverbální větný člen), „*furu*“ je přísudek (větný člen s jednotlicí dikcí) a „*ta*“ účinkuje vně přísudku.

V souladu s teorií hierarchických grafů větných struktur to můžeme znázornit následovně:

Ame ga fut ta (Pršelo.)

Vlastnost, které říkáme působení vně přísudku, se nevyskytuje jen v případech typu:

Ame ga fur ó (Asi bude pršet.)

Týká se obecně i dalších ohebných částic. Jenže u částic 1. třídy obdobné působení vně přísudku nemáme:

* *Ame ni furu reru* ([Je] promáčen deštěm)

„*Ame ni*“ je adverbální větný člen (dativ - činitel pasiva, pozn. překl.), ale „*ame furu (koto)*“ se nemůže stát diktálním obsahem, což objasňuje, že „*furu*“ není vůči „*ame ni*“ přísudkem.

Teprve celý výraz „*furareru*“, kdy jsme k „*furu*“ připojili „*reru*“ je pro „*ame ni*“ přísudkem. „*Reru*“ je tedy „jednou částí přísudku“. A právě tato vlastnost je příznačná pro ohebné částice 1. třídy.

Jestliže nejsme schopni analyzovat

* *Mizu ga nomi tai.* (Chci se napít vody.)

znamená to, že přácí koncovka „*ta*“ patří rovněž k 1. třídě. Vyplyvá z toho, že také částice „*da*“ patříci do 1. třídy je pouze součástí přísudku a její úloha jednotlicí dikce spočívá ve významu určovacím. Proto nelze připojit „*da*“ k ohebnému slovu. Jednotlicí dikce, na níž se „*da*“ podílí, je už totiž tímto ohebným slovem vybavena.

Při pohledu z opačné strany vidíme, že úkolem částice druhu A, 2. třídy „*rašii*“ a částice druhu A, 3. třídy „*daró*“, které se k ohebným slovům připojují, je - na rozdíl od „*da*“ - dosáhnout úrovně přesahující jednotlicí dikci, což jim umožňuje připojení za ohebná slova. Takové překročení jednotlicí dikce vidíme u následujících vět, kde částice evidentně působí vně přísudku:

Ame ga furu rašii. (Zdá se, že prší.)

Ame ga furu daró. (Asi bude pršet.)

Typické působení vně přísudku jsme viděli u koncových partikulí.

Sakura no hana ga saku jo. (Vidíš, kvetou sakury!)

Ame ga furu ne. (Prší, že?)

Částice 2. a 3. třídy sice nazýváme ohebnými částicemi, ale mají vlastnosti koncových partikulí a dá se říci, že mezi nimi a částicemi 1. třídy, které jsou pouze částí přísudku, můžeme z hlediska funkčního vést dělicí čáru.

Odpověď na otázku, jsou-li částice 2. a 3. třídy spřízněny s koncovými partikullemi, má svá úskalí. Příkladnějším v případě částic 2. třídy, např. ve větách

Ame rašii no ni kizuita.

(Všiml si, že to vypadá na déšť.)

Ame ga furanai no wa narukami šónin no sei da.

(To, že neprší, je díky vládcí hromu.)

Ame ga futta no wo jorokonde iru.

(Jsem rád, že pršelo.)

Je možné připojit za tyto částice substantivizující „no“. A to, že jsme pomocí „no“ mohli substantivizovat, je důkazem, že došlo ke shrnutí diktálního obsahu a že se uplatnila jednotlicí díkce přísudku.

Proto ohebné částice 2. třídy působí sice vně přísudku, ale v konečném důsledku se stávají jednou jeho částí a ve své dvojakosti se řadí vedle vět typu:

Ame ga furu no wa icu no koto ka.

(Kdy má [bude] pršet?)

Zdánlivě tedy tyto částice působí vně přísudku, ale vzato do důsledku, jsou částí přísudku a z hlediska této dvojaké povahy jsou částice 2. třídy „extenzí přísudku“.

Na rozdíl od částic 2. třídy nemůže za částicemi 3. třídy následovat substantivizující „no“. Tyto částice působí striktně vně přísudku a podobají se tak koncovým partikulám.

(* Ame ga furó no ni ki ga cuita.

(ohebná částice 3. třídy)

(* Asi bude pršet [to,že] všiml jsem si.)

(* Ame ga furu jo no ga ašita no johó da.

(koncová partikule)

(* Viš, že bude pršet, [to,že] je předpověď na zítřek)

(...) Použití ohebných částic ve větě se neomezuje jen na jednu; naopak je možné navrhnout a propojit v jedné větě dvě i více takových částic. Říkáme tomu vzájemná slučitelnost (sógó) ohebných částic. Tato vzájemná snášlivost má svá rozsáhlá pravidla a přísný řád a nabízí opravdu divotvorné podněty pro utváření věty. První z velkých pravidel říká, že zásadně se neslučují ohebné částice různých druhů stejné třídy. Na obr. 3 jsme částice slučitelně oddělili přerušovanou čarou, částice vzájemně neslučitelné plnou čarou, je proto možné si tento jev snadno ověřit (MAI - druh B, třída 3. - je knižní a má specifickou kompatibilitu). Nepřijatelné jsou například obě následující kombinace:

* Ame da (A1) tai (B1)

(je déšť + desid.)

* ikó (B3) daró (A3)

(půjdeme + probab.)

Jenom v případě 2. třídy jsou předěly vyznačeny přerušovanou čarou, to znamená, že se zde různé druhy stejné třídy kombinují:

Ame ga furanai (B2) rašii (A2).

(déšť (nom.) nepadá zdá se)

(Zdá se, že nezaprší.)

Ame ga futta (B2) rašii (A2)

(déšť (nom.) padal zdá se)

(Zdá se, že sprchlo.)

(...) Přísný řád vidíme dále v zákonitě posloupnosti, kdy částice třídy 1. zpravidla předcházejí částicím třídy 2. a částice třídy 2. předcházejí částicím třídy 3.

Ame ni furare (B1) ta (B2) daró (A3)

(deštěm promokl asi)

(Asi promokl.)

Částice 1. třídy tvoří část predikátu, proto se objevují bezprostředně za přísudkovým slovem, částice 3. třídy jsou quasi-koncové partikule, proto se objevují těsně před koncovými partikulami. 2. třída je prostřední, překrývají se v ní charakteristiky obou předchozích, a proto se tyto částice objevují uprostřed. Může nám připadat, že na tom nic není, že jde o běžný pořádek slov. Připomeňme ale, že se zde japonská věta utváří nejen jako propojení různorodých elementů - jednotlicí díkce predikátu a větotvorné funkce koncové partikule -, ale i s přispěním ohebných částic 1., 2. a 3. třídy. Ty v pravidelném pořadí dělají prostředníky mezi oběma zmíněnými elementy. U těchto prostředníků lze, jak se domníváme, ještě přesněji podchytit utváření japonské věty procházející od jednotlicí díkce k větné modalitě krůček za krůčkem kontinuálním procesem, v němž postupujeme dle stanoveného pořádku. Je to posloupnost propozice a modalitě.

V pravidlech a pořádku, jaký, jak jsme viděli, panuje ve vzájemné slučitelnosti ohebných částic, je jedna pozoruhodná výjimka. Pravidla porušují částice 2. třídy tím, že u nich dochází, jak už bylo řečeno, ke vzájemnému kombinování částic různého druhu stejné třídy a na základě toho k narušení slovosledu. Částice se mohou vyskytnout ve dvojnásobném pořadí.

Amaŕi jorokonde inai rašii node...

(přiliš raduje se ne zřejmě protože)

(Protože se zřejmě moc neraduje ...)

Amaŕi jorokondeiru rašikunai node

(přiliš raduje se zřejmě ne protože)

(Protože se nezdá, že se přiliš raduje...)

Kare mo sanku šita rašii.

(on také zúčastnil se zřejmě)

(On se také zřejmě zúčastnil.)

Kare mo sanku suru rašikatta.

(on také zúčastnil se bylo zřejmě)

(Bylo zřejmě, že i on se zúčastnil.)

V mnoha případech se sice dá jen stěží říct „... rašikunai“ („... nezdá se“), nicméně je třeba vědět, že jinak pŕísne dodrŕžovaná pravidla pořadí částic v rámci vzájemné slučitelnosti jsou v tomto jediném případě uvolněná. Ovšem i tento jev, který vypadá jako porušení pravidel a zpŕeházení pořádku a který považujeme za zvláštnost částic 2. třídy, se dá chápat tak, že se vůbec o porušení pravidel a zpŕeházení pořádku nejedná. Částice 2. třídy chápané jako prodloužení pŕisudkového slova měly dvojí charakter. Metaforicky můžeme říci, že při jejich použití, byť minimálně, se jednou prosadí silněji aspekt 1. třídy, podruhé se silněji prosadí aspekt 3. třídy. Znamená to, že se zde může objevit odchylka analogická jiné třídě, takže při současném dodrŕžení pravidla nesměšování různých druhů ve stejné třídě dochází i ke vzájemnému slučování a k možnému rozvolnění v pravidelném pořadí částic. Možná bychom mohli dokonce říci, že tento jev, který se zdá být výjimkou z pravidel vzájemné slučitelnosti, bude ve skutečnosti spíš důkazem, že částice 2. třídy mají ve své povaze protichůdnou dvojakost.

Můžeme tedy víceměně s jistotou říci, že podmínky utváření japonské věty je třeba chápat jako proces postupného narůstání od jednotlicí díkce k větovomě funkci v závislosti na chování ohebných částic, jejichž nejefektivnějším uspořádáním se jeví dělení na dva druhy ve třech třídách. (...)

Uvedli jsme, že jazykový subjekt vytváří z podmětu a pŕisudku diktální obsah a (jako při autorizaci životopisu) formuluje větu potvrzením vztahu mezi tímto diktálním obsahem a sebou samým. Toto se neomezuje na japonštinu. Můžeme to považovat za univerzální princip platný pro jakýkoliv jazyk. V západní jazykovědě však tento způsob

uvazování není běžný. Myšlenka, že věta se skládá z podmětu a pŕisudku, tam má tradičně silné kořeny. (...)

Z japonštiny přeložila Zdenka Švarcová

Tvrdili Evropaně, že v japonské tradici je málo originálního filozofického myšlení, pak je tomu tak zejména proto, že věnují minimální pozornost oblastem, kde se projevuje japonská originalita nejvíce - oblastem nazírání na japonský jazyk.

Syntaktické práce Watanabeho navazují na dlouhou tradici domácího lingvistického myšlení. Někdy bývají označovány za dovršení tohoto směru, počínajícího Nonnagou a Fudžitanim, tedy filologickými mysliteli osmnáctého až devatenáctého století, kteří ani neměli možnost přijímat přímo cizí vlivy. Pokud tedy prvý dospěl na pokraj lingvistiky funkční a druhý vypracoval poziční analýzu slovních druhů, byl tento výsledek dosažen zcela samostatně.

Na druhé straně Watanabe vždy reaguje, ať již přímo či nepřímo, na evropskou lingvistiku, včetně lingvistiky funkční. Tyto vlivy jsou však u něho znovu a znovu pŕetvářeny a konfrontovány s japonskou myšlenkovou tradicí, s jazykovým typem japonštiny a s autorovým osobním tvůrčím pŕístupem.

Karel Fiala

Rytmus, rým a eufonie jako překladatelský problém

Radek Malý

Vztah mezi obsahem básně a její zvukovou podobou, demonstrováný na překladu básně G. Engelka Auf der Strassenbahn.

I. Úvod

I při překládání poezie bezpochyby platí namnoze zprofanovaná translatická zásada funkčnosti - jde o to, vyvolat překladem účinek co možná nejvíce se blížící účinku originálu. Může se proto zdát pošetilé, pokoušet se o analýzu pouze jednoho z komponentů básně, jež stejně jako každé literární dílo působí právě souhrou všech svých složek. Zvukový plán si však zaslouhuje pozornost pro své možnosti podpořit a případně modifikovat obsah veršů, není-li, jako v našem případě, přímo klíčem k interpretaci básně.

Ve své práci jsem se rozhodl podrobit výzkumu tuto zvukovou složku poezie ve třech jejích základních oblastech projevu: rytmus, rým a eufonie. Pro tento účel jsem vyhledal svůj překlad básně Auf der Strassenbahn od u nás poměrně neznámého německého básníka Gerita Engelka (1890 - 1918), jehož dílo bylo literární vědou přiřazeno k ranému expresionismu, což lze do jisté míry vypořadovat i na naší básni. Zde je totiž třeba uvědomit si dobu vzniku básně - začátek dvacátého století. To zdůrazňují vzhledem k námětu básně, neboť si lze jen těžko představit, že by dnešní básník opěvoval tramvaj, avšak v tehdejší době musel takovýto symbol pokroku působit na rozjitřené city mladého básníka jako zjevení, lomozici příznak, hodný poetického zpracování.

Báseň Auf der Strassenbahn jsem tedy zvolil ne snad pro aktuálnost či závažnost jejího obsahu, ale proto, že se na jejím překladu dá velice dobře demonstrovat, do jaké míry se podařilo zachovat zvukomalebnost a zda tak bylo nebo nebylo učiněno na úkor metrické výstavby a výrazné rytmizace básně, to vše při dodržení kritérií, stanovených pro překladatele závaznou rýmovou strukturou. Jde mi tedy především o to, pokusit se na jediné básni, respektive na jejím překladu, o komplexní pohled na zvukovou stránku při překládání poezie.

II. Báseň v originálu a v překladu

Gerrit Engelke: Auf der Strassenbahn

Wie der Wagen durch die Kurve biegt,
Wie die blanke Schienenstrecke vor ihm liegt:
Walzt er stärker, schneller.

Die Motore unterm Boden rattern,
Von den Leitungsdrähten knattern
Funken.

Scharf vorüber an Laternen, Frauenmoden,
Bild an Bild, Ladenschild, Pferdetritt, Menschenschritt -
Schütternd walzt und wiegt der Wagenboden.
Meine Sinne walzen, wiegen mit! :
Voller Strom! Voller Strom!

Der ganze Wagen, mit den Menschen drinnen,
Saust und summt und singt mit meinen Sinnen.
Das Wagensingen sausebraust, es schwillt!
Plötzlich schrillt
Die Klingel! -
Der Stromgesang ist aus -
Ich steige aus -
Weiter walzt der Wagen.

Gerrit Engelke: V tramvaji

Když vůz do zatáčky odbočí,
Lesklé kolejnice před ním vyskočí:

Valí se s větší silou.

Pod podlahou motor zarachotí,
Troleje v tom trysku potí
Jiskry.

Těsně kolem luceren a ženských blůz,
Hmit a kmit, pestrý štít, lidský krok, koňský skok -
Houpavě se valí vpřed ten vůz,
Smysly mé se valí, drží krok! :
Plný proud! Plný proud!

Celý ten proud, v němž lidé jsou jen číslý,
Hučí, sviští, zpívá s mými smysly.
Zpěv vozu syčí, bzučí, blázní!
Náhle zazní
Zvonek!
Proud píseň dozpíval -
Jdu ven. Vůz dál.
Dál se v dále valí.

III. Rytmus

Na úvod výkladu o úloze rytmu v originálu a v překladu básně bych chtěl podotknout, že němčina v poezii používá podobně jako čeština sylabotónický prozodický systém, avšak s nepatrným rozdílem. Zatímco čeština toleruje drobné odchylky v přízvuku, kdežto počet slabik ve verši je závazný, v němčině je tomu naopak - raději vsune jednu slabiku navíc, než aby nebylo učiněno zadost nárokům přízvuku.

Nahlédneme-li do kapitoly o překládání poezie v bibli českých překladatelů, v Umění překladu Jiřího Levého, zjistíme, že Jiří Levý rovněž vychází z výše zmíněné zásady funkčnosti - při překládání poezie pro metrum, ale např. i pro rým platí, že je především třeba zachovat styl originálu; nemá se vycházet z formy, jakou představuje metrum, ale z její konkrétní realizace - tedy z rytmu a tempa. Neplatí tedy zásada „překládat metrem originálu“, ale zásada „překládat rytmem originálu“, protože jinak se může stát, že zatímco v originální básni rytmus podporuje obsah díla, v překladu se tyto dva faktory dostávají do rozporu. Pro českou překladatelskou tradici bohužel platí, že se zachovává hlavně vnější

forma - především tedy strofická kompozice, pořadí rýmů a metrum. Je tomu tak proto, že tento postup je pohodlnější a mnohdy snáze obhajitelný.

Zaměříme se tedy na metrickou výstavbu básně Auf der Strassenbahn. Zjišťujeme, že ačkoli jsou verše velmi rytmické a namnoze spjaty rýmem, je tento rytmus v podstatě nepravidelný. Je použito výhradně trochejů, až ve čtvrté sloce se objevuje pro němčinu dosti typický jamb. Každopádně lze s jistotou říci, že autorův záměr byl podpořit rytmičtější veršů jejich obsah, aby docílil dojmu „drcání“ a „natřásání se“ vozu pouliční dráhy, důvěrně známému ještě nám, cestujícím dnešní tramvaji. V zásadě platí, že překlad zachovává rytmus originálu s drobnými odchylkami - např. ve třetí verši je místo třetího trocheje užitý daktyl, počet přízvuků však zůstává zachován. Za zmínku stojí významný přesah ve druhé sloce, a to jak v originálu, tak v překladu. V překladu došlo kvůli nutnosti zachovat rým k malému posunu významu a k poetizaci, místo doslovného „od trolejí odlétávají / jiskry“ se objevuje „troleje v tom trysku potí / jiskry“, čímž v češtině dochází k větší izolovanosti druhého a třetího verše této sloky.

Po všech stránkách je pozoruhodný druhý verš třetí sloky - z hlediska rytmu proto, že se zde čtyřikrát po sobě vyskytuje jedna úplná a jedna neúplná trochejská stopa. Tím je docíleno toho, že vedle sebe stojí dvě přízvukně slabiky, což čtenáře nutí k zastavení a vznikají pravidelné mikropauzy jako součást tempa básně. I v překladu je tento efekt dobře patrný.

IV. Rým

Druhým zvukomalebým činitelem, významnou měrou se podílejícím na tvorbě nejen formálních kvalit básně, je rým. Tradiční versologie přiřkla rýmu trojí funkci: sémantickou, rytmickou a eufonickou. Pro překlady poezie platí, že v nich má rým vzhledem k omezenému výběru možností volnější vztah k myšlence básně než rýmy originálu. Překladatel z němčiny do češtiny se však, co se týče rýmů, nalézá ve výhodné situaci - vzhledem k flektivní povaze češtiny má k dispozici bohatý a stylisticky diferencovaný rýmový slovník, a proto lze v tomto směru od překladatele požadovat dobře odvedenou práci.

V básni Auf der Strassenbahn není rýmu užitý nijak pravidelně - v prvních dvou slokách se vyskytuje rým postupný, ve třetí sloce obkročný a ve čtvrté opět postupný, mezi nimi je však pět veršů, které nejsou rýmem nijak spjaty. Objevují se rýmy mužské i ženské, a to jak v originále, tak v překladu. Ve třetí sloce se v překladu v rozporu s originálem objevují jen rýmy mužské, ve čtvrté sloce naopak jen ženské. V obou případech jde o daň

odváděnou významům veršů. Opačný jev, kdy zůstává zachována kvalita i kvantita rýmu, avšak v překladu dochází k nepatřičnému obohacení významu verše, můžeme pozorovat v prvním verši třetí sloky - místo původního „celý ten vůz s lidmi uvnitř“ se z výše zmíněných důvodů v překladu objevuje „celý ten vůz, v němž lidé jsou jen čísly“.

Zaměříme nyní pozornost na zajímavý druhý verš třetí sloky - vyskytuje se zde jakási rytmizovaná rýmovaná řada asociací, vyvolaných pohledem z okna pádící tramvaje. To pěkně vystihuje a předznamenává vazba „Bild an Bild“, doslova „obraz na obraz, obraz za obrazem“. V tomto případě není nutno význam verše striktně zachovávat, spíše jde opravdu o vyvolání určitého dojmu. Jsou to právě vnitřní rýmy, které, a to i v překladu, podporují rytmus a tempo tohoto verše.

V. Eufonie

Konečně se dostáváme ke třetímu faktoru, který se spolu s rytmem asi nejvýrazněji podílí na výsledném zvukovém efektu, tedy ke zvukomalebnosti, která patří k nejoblíbnějším překladatelským jevům vůbec. V básni Auf der Strassenbahn jsem odhalil hned tři projevy eufonie s různým účinkem, vždy však dotvářejícím působivost veršů, a ty jsem se snažil zachovat i v překladu.

Ve druhé sloce je takovýmto zvukomalebným prvkem opakující se hláska „r“, vyvolávající dojem rachocení. Stejně funkční je vysoká frekvence této hlásky i v překladu. Překladateli zde usnadňuje úlohu fakt, že české ekvivalenty pro slovesa „rattern“ a „knattern“ obsahují rovněž „r“ - „rachotit“ a „praskat“. Druhé z těchto sloves se v překladu neuplatňuje, zato je tento nedostatek kompenzován užitím slov „trysk“ a „jiskry“.

Výrazné zvukomalebne je opakující se „s“, „š“ a „z“ ve druhém a třetím verši čtvrté sloky. Nositeli eufonie jsou zde opět především slovesa - např. „sauen“ („šumět“, ale i „pádit“), „summen“ („bzučet“), „brausen“ („syčet, hučet“) nebo „schrillen“ („ostře znít“). Působivě nepřeložitelný je v tomto směru autorův neologismus, kompozitum „sausagebrausen“. Eufonický moment svištění, šumění a syčení se ve značné, leč nikoli optimální míře projevuje i v mém překladu.

Celou básni dále prolíná temný prvek valení se, dunění a hukotu. Především je to způsobeno vysokou frekvencí slovesa „walzen“ („valit se“, ale i „válcovat“), která zejména ve spojení se substantivem „Wagen“ („vůz“) působí i významově. Opravdovým prubířským kamenem je pak verš poslední, svou aliterací a otevřenými slabikami evokující obraz odjíždějícího vozu. Aliterace originálu byla v překladu kompenzována zvýšenou frekvencí

hlásky „r“ a výrazný je rovněž v přízvukných slabikách se opakující široký vokál „a“. Zvuková stránka byla v posledních dvou verších překladu upřednostněna na úkor syntaxe - v češtině vzniká nepůvodní přesah.

VI. Závěr

Ve své práci jsem na příkladu jedné básně Gerita Engelka Auf der Strassenbahn a jejím překladu zkoumal úlohu zvukového plánu jazyka, realizovaného v oblasti rytmu, rýmu a eufonie. Dospěl jsem k závěru, že tyto tři prvky, ačkoliv samy význam nenesou, mohou jej do značné míry ovlivňovat. Dále jsem se zabýval otázkou, nakolik je možné zachovat zvukové kvality básně v překladu a do jaké míry dochází k posouvání významu. Zjistil jsem, že i tento problém lze řešit, a to nejen na základě principu kompenzace, obzvláště u jazyků relativně si blízkých, jakými bezesporu čeština a němčina jsou. Lze tedy konstatovat, že v oblasti zvukového plánu si tvárná česká řeč při překládání poezie poradí i s takovými nástrahami, jaké překladateli kladou rytmus, rým a eufonie.

VII. Literatura

Levý, J. : Umění překladu, Praha 1998

Arntz, R. - Thome, G. : Übersetzungswissenschaft - Ergebnisse und Perspektiven, Tübingen 1994

Horálek, K. : Příspěvky k teorii překladu, Praha 1967

Slobodník, D. : Teória a praxe básnického prekladu, Bratislava 1990

Z jazykových pracovišť

Představujeme grantové projekty:

Elektronizace postupů diachronní lexikografie (na materiálu Staročeského slovníku)

(projekt GA ČR č. 405/99/0540)

Petr Nejedlý a kol.

Staročeský slovník (dále StČS), lexikografické dílo koncipované svými zakladateli tak, aby podalo co možná nejuplněnější vědecky zpracovaný obraz slovní zásoby češtiny od jejích historických počátků až do konce 15. století, dospěl od r. 1968, kdy začal vycházet tiskem, k úvodnímu sešitu 4. dílu. Na 3443 stranách 22 sešitů obsahuje hesla *na-* až *pronésti se*. Rozsáhlá materiálová báze i detailně propracovaná teoretická koncepce StČS od počátku umožňují aplikovat nové, pro lexikologii a lexikografii prokazatelně přínosné poznatky a metody (srov. Staročeský slovník, Úvodní stať, soupis pramenů a zkratk, Praha 1968), ať už průběžně vyplývají z analýz staročeského lexikálního materiálu a z jeho konfrontace s češtinou dnešní i s jazyky příbuznými, nebo přicházejí z jiných disciplín (např. výsledky studia syntaktického, etymologického apod.). Díky těmto koncepčním předpokladům mohlo dojít od 2. dílu (počínaje písmenem *P-*) k zestručnění snižujícímu rozsah StČS, aniž by to ohrozilo jeho vědeckou hodnotu (srov. I. Němec - M. Nedvěďová - J. Pečírková: Problém rozsahu velkých historických slovníků a Staročeský slovník. Slovo a slovesnost 42, 1981, s. 238-247). Další zdokonalení a zpřesnění StČS se nyní nabízí využitím metod počítačové lexikografie. V dubnu 1998 byl Grantové agentuře ČR předložen návrh tříletého projektu, který představuje nejdůležitější fázi dlouhodobého záměru, jenž počítá s vytvořením komplexního systému elektronických nástrojů pro tvorbu StČS. S realizací schváleného návrhu se započalo od 1. ledna 1999.

Celý projekt je veden snahou všestranně podpořit práce na dlouholetém úkolu oddělení vývoje jazyka ÚJČ „Staročeský slovník“. V možnostech oddělení je v tomto směru úprava organizace lexikografických prací tak, aby bylo možno zajišťovat s dosavadním autorským týmem vyhovující tempo prací a vydávání jednotlivých sešitů a zachovat při tom dosavadní vědeckou propracovanost, heuristickou bohatost a lexikografickou náročnost

stanovené koncepce. Zároveň je ctížádostí tvůrců slovníku, aby toto dílo odpovídalo světovému standardu v oblasti počítačové lexikografie.

Elektronické lexikografické nástroje, které jsou k dispozici v zahraničí, jsou ve většině případů vázány na konkrétní lexikografický projekt, a to na zpracování synchronního slovníku. Tyto nástroje zpravidla využívají formátu SGML (např. Compulexis, dánský GestorLEX). Počítají se síťovým propojením (např. Compulexis, Corpus-Bench), se vstupem do textového korpusu o 50-100 milíonech slov (s možností různých typů statistického třídění konkordancí, zvl. frekvenčními seznamy, t-score, tzv. vzájemnou informací pro zjišťování kolokací), se vstupem do databáze synchronních elektronických slovníků a současně s možností editace slovníku v některém z databázových programů nebo textových editorů. Tento nástroj je zpravidla napojen na tiskový modul (např. Compulexis, Lexigraf). Řada programů pro editaci slovníků umožňuje dodržet slovníkovou hierarchii, pracují např. s tzv. templates, tj. prototypickými hesly (GestorLEX), nebo sémantickými sítěmi (DIMAP).

Převedení StČS do elektronické podoby představuje naprosto odlišný problém. Na rozdíl od většiny výše uvedených nástrojů, které primárně vycházejí z korpusového zpracování synchronního materiálu, jde v případě StČS o diachronní slovník, jehož materiál nemá zatím elektronickou podobu a jehož struktura lexikografická i typografická je pevně daná. Požadavky kladené na elektronickou podobu musí tuto strukturu respektovat. Současný stupeň rozvoje počítačových technologií však nabízí specifická zařízení, nástroje a metody využitelné i pro lexikografické dílo v jistém stupni rozpracovanosti, jako je StČS. Ten sice zatím nedisponuje žádnou z forem jazykového korpusu coby zdroje dat, ale svým složitě strukturovaným textem je připraven vzít postupně na sebe i elektronickou podobu se všemi výhodami pro vlastní tvorbu slovníku a se znásobenými možnostmi jeho následného využití.

V sousedství rychle se rozvíjející počítačové lingvistiky na bázi češtiny a zejména při součinnosti s budovaným Českým národním korpusem, na jehož vznikající diachronní složce se členové pracovního týmu StČS od r. 1997 také podílejí, se již nelze spokojit s využitím počítačů jen k pouhému zápisu slovníkových hesel v dosud užívaném textovém editoru. Nikoli nepodstatná je i okolnost, že jak roste množství zpracovaného staročeského lexikálního materiálu a jak také dochází k nutnému generačnímu střídání v týmu autorů StČS, jeví se jako stále naléhavější úkol udržet vysokou kvalitu lexikologické analýzy i jednotnost lexikografického popisu a zároveň zajistit plynulé vydávání StČS bez nebezpečně velkých intervalů mezi jednotlivými sešity. Představa elektronizace StČS vznikla na základě důkladného kolektivního uvážení všech těchto skutečností a s vědomím, že při ní půjde i o zásadní změny v technologii zpracování slovníku.

Při vytváření komplexního systému elektronických nástrojů pro StČS se počítá s maximálním využitím existujících softwarových, hardwarových a jiných technických prostředků, které ovšem budou muset být doplněny o vlastní specifické komponenty. Za základ počítačové podoby StČS byl vybrán značkovací jazyk SGML (Standard Generalized Markup Language), který umožňuje formálními prostředky definovat individuální struktury, jež odpovídají konkrétnímu typu textu, a který je v počítačové lexikografii uznávaným standardem.

Předkládaný projekt se zaměřuje na čtyři základní oblasti přechodu na elektronické zpracování slovníku:

(1a) V první fázi, zahrnující přibližně první rok řešení grantu, bude třeba zpracovat lexikografické zásady tvorby StČS v takové podobě, aby byly připraveny pro vytvoření tzv. Document Type Definition (DTD). V něm se prostředky srozumitelnými pro počítače, resp. pro SGML, popíše mikro- a makrostruktura StČS. Tyto zásady mají několik tematických okruhů, za jejichž vypracování bude odpovídat vždy určitá malá pracovní skupina řešitelského týmu. Souběžně s tím bude vznikat popis tzv. toku dokumentů, který obsáhne celý víceetapový proces vzniku StČS (postihuje jednotlivé etapy práce od výběru materiálu, přes vypracování konceptu a redakční sjednocování až po stránkové korektury a archivaci) a poslouží jako podklad pro pozdější organizaci elektronického zpracování StČS v prostředí počítačové sítě (tzv. workflow). Tento popis vyústí mj. v metodický text pro lexikografickou práci na StČS.

(1b) Dosavadní softwarové vybavení pracoviště StČS bude rozšířeno o textový editor Corel WordPerfect 7 schopný pracovat s formátem SGML. Budou postupně připravovány nástroje a pomůcky pro autorskou práci (zápis speciálních znaků, převod formulovaných lexikografických zásad do podoby elektronické nápovědy, příprava dat pro textový editor aj.), a to jednak pomocí úprav textového editoru, jednak vytvořením vlastních a využitím existujících speciálních programů. Nedílnou součástí této fáze představuje testování vytvořených nástrojů na aktuálně zpracovávané části StČS. Těmto pracím bude vyhrazen především druhý a zčásti třetí rok řešení grantu.

(2) Zároveň s těmito pracemi bude další skupina řešitelského týmu (za pomoci externích spolupracovníků z řad studentů) převádět do počítačové podoby již vytištěné části StČS zpracované podle upřesněné koncepce (od 15. sešitu). Pro převod bude sloužit rychlý stolní skener s počítačem, programy Recognita Plus 4.0 (pro elektronické rozpoznávání znaků) a Fontographer 4.1 (pro vytvoření speciálních sad znaků užívaných v StČS). Po definitivním vypracování a vyzkoušení DTD bude i tento text poloautomaticky (konverzním programem) převeden do formátu SGML a dále jednak doplněn chybějícími značkami SGML, jednak kolacionován s tiskovou předlohou (opět za výrazné účasti studentů).

(3) Efektivní využití označovaného materiálu, získaného především skenováním (cca 1200 tiskových stran), umožní sada vyvinutých počítačových programů a existující software (fulltextový vyhledávací program). Předmětem zájmu tu budou zejména opakovatelné jevy v popisu staročeské slovní zásoby a opakovatelné jevy v rámci staročeského lexikálního systému zjištěné srovnáním s modelovými jednotkami. S vývojem, testováním a aplikací těchto nástrojů se počítá v posledním roce trvání grantu.

(4) Částečně samostatnou fází představuje příprava oddělení vývoje jazyka na soběstačnost při vydávání tištěné podoby StČS. Jelikož textový editor umožňuje pracovat také s informacemi o typografické kvalitě textu ve formátu SGML, lze jej využít pro tvorbu tiskových fólií pro tiskárnu. K tomu poslouží postscriptová tiskárna a program Adobe Type Manager pro softwarové ovládání tisku. S tímto novým způsobem přípravy textu StČS pro tisk se započne co nejdříve.

Projekt je svým obsahem těsně vázán na dlouhodobý základní úkol Ústavu pro jazyk český AV ČR a svými výsledky přinese zásadní změny v organizaci tvorby StČS. Proto se práce na projektu účastní všichni členové tvůrčího kolektivu. (Zlataše Braunšteinová, Alena Černá, Milada Homolková, Martina Husáková, Dalibor Lehečka, Petr Nejedlý, Igor Němec, Jaroslava Pečirková, Martin Stluka, Miloslava Vajdlová). Tak bude zajištěno, aby se nově vytvořené nástroje co nejdříve uplatnily v lexikografické praxi a aby se nepřerušila kontinuita prací na StČS. Úspěšný průběh a výsledky grantu GA ČR č. 405/94/367 (Sémantické modely staročeských prefigovaných sloves) prokázaly, že je účelné, participují-li na projektu všichni autoři StČS. Projekt tak dává příležitost k všestrannější mezigenerační spolupráci a k zúročení poznatků získaných během třiceti let vydávání slovníku.

Pod vedením Renaty Blatné z ČNK se řešení projektu spoluúčastní skupina odborníků z FF UK (Vladimír Petkevič, Alexandr Rosen, Hana Skoumalová), kteří mají bohaté zkušenosti s počítačovým zpracováním textů a slovníků. Budou se podílet na vytvoření DTD, na úpravách textového editoru, na vývoji a ověřování nástrojů pro práci ve formátu SGML a na převodu tištěných textů do elektronické podoby.

Jaký je tedy význam tohoto projektu a jak se uplatní jeho předpokládané výsledky? Autorům StČS přinese výraznou časovou úsporu tím, že budou mít možnost rychle získat a průběžně aktualizovat potřebné počítačové přístupné informace nejrůznějšího druhu. Urychlí se tak i zpracování StČS a zároveň zůstane zachována jednotná lexikologická a lexikografická metodologie StČS během jeho zpracování v delším časovém období obměňujícím se autorským týmem. Začínajícím lexikografům se tu otevře možnost účinnější přípravy pro autorskou práci na StČS. Jednotlivé fáze při tvorbě slovníku budou snáze a účelněji archivovány.

Nepochybně dojde ke zrychlení a zpřesnění redakční práce sémantické i grafematické. Minimalizují se zásahy a úpravy po dokončení textu a zjednoduší se vlastní tisk, navíc s možností edice opraveného a doplněného prvního vydání StČS (v klasické i elektronické podobě). Vznik elektronické podoby StČS nepochybně rozšíří okruh jeho uživatelů, protože jim dá možnost efektivně vyhledávat nejrůznější (jazykové i metajazykové) jevy a údaje. Lexikografické materiály a pomůcky dříve dostupné výhradně jen autorům StČS (hesláře ap.) a stejně tak i poznatky získané v průběhu řešení projektu budou přístupné širšímu okruhu odborných zájemců. Bude možné jich využívat též při pedagogické činnosti autorů StČS. Konečně je třeba připomenout, že v elektronické podobě bude StČS schopen začlenění do Českého národního korpusu a výrazně tak posílí jeho diachronní složku.

Je pochopitelné, že představu opravdu funkčního komplexního systému elektronických nástrojů pro tvorbu StČS, srovnatelného s produkty světové počítačnické lexikografie, není možné v úplnosti realizovat během tří let. Počítá se s tím, že na tento projekt naváží další návrhy, ať už komplexněji pojaté, nebo soustředěné na některý dílčí problém (elektronického) diachronního slovníku. O nich stejně jako o průběhu a výsledcích tohoto grantového úkolu budou jeho řešitelé lingvistickou veřejnost rádi informovat nejen na stránkách tohoto periodika, ale brzy snad i na vlastní „staročeské“ stránce internetové.

Nové publikace

D. Šlosar: Česká kompozita diachronně.

Vydavatelství Masarykovy univerzity. Brno 1999. 124 s.

V poměrně krátké době po vydání synchronní monografie I. Bozděchové (1995) o českých kompozitech byla naše jazyková bohemistika obohacena o další velmi cenný zevrubný popis tohoto pro češtinu svým způsobem zvláštního slovtvorného postupu. Máme tedy dnes k dispozici jak synchronní, tak diachronní monografický pohled na česká kompozita. I když se oba popisy metodologicky dosti odlišují, umožní nám lépe a komplexněji pochopit, jaké místo zaujímá tento slovtvorný postup ve stavbě flexivní češtiny a do jisté míry usnadní náležitě vnímat i změny, ke kterým v této oblasti v současné češtině dochází.

Na rozdíl od starších prací, zejména diachronně orientované zásadní monografie G. Niggemannové (1986), šlo Šlosarovi o to doplnit a zpřesnit dosavadní získaný obraz „vypreparováním a abstrakcí relevantních typů kompozit“ (s. 8) a dovést pozorování jejich vývoje důsledně od dob praslovanských, přes rané období staročeské, dobu střední, obrozenecké období až do současnosti. Proto autor oprávněně rezignuje na co nejuplněnější výtčty kompozit jistých typů nalezených v jednotlivých vývojových etapách a snaží se hlavně postihnout: 1) přirozená krystalizační jádra kompozit (jsou dána hlavně jejich shodným slovnědruhovým skladem, resp. jejich sledem), 2) pohyb kompozit, tj. obohacování či redukci typů se zřetelem k povaze jednotlivých komponentů, 3) úlohu kompozit v pojmenovacím plánu češtiny. To mu mimo jiné dovoluje odlišit živé formace od výsledků voluntativní kreaace, která je pro kompozita typická.

Materiálovým východiskem recenzované monografie byly soubory kompozit, které autor získal různým způsobem. Pro praslovanské období je to materiál získaný klasickou (historicko-srovnávací) rekonstrukcí, pro rané staročeské období je to korpus kompozit vyexcerpovaný z lexikálního archivu Staročeského slovníku ÚJČ AV, pro další vývojové fáze pramenem materiálu byly základní slovníky (H. Rösel, J. Dobrovský, J. Jungmann, E. Slavičková), mluvnické a monografie (viz s. 103-105). Lze tedy obecně

konstatovat, že materiálová báze, se kterou autor pracoval, byla dostatečně reprezentativní a umožnila mu sledovat dynamiku jednotlivých typů kompozit.

V úvodu (s. 7-10) Šlosar hlavně objasňuje a zdůvodňuje svá metodologická východiska (za klíčové zde považuje stanovení typů kompozit) a charakterizuje materiálovou bázi. Další výklad je přehledně rozčleněn do osmnácti rozsahem sice malých, ale obsahově velmi hutných kapitol.

V prvních dvou kapitolách (s. 11-21) autor věnuje pozornost praslovanskému východisku kompozit a vývoji konektů. Konstatuje, že nesporně nejvýraznějším typem praslovanských kompozit jsou struktury typu S-K-V (substantivní komponent - konekt - verbální komponent, srov. čes. *nocleh, vévoda, kolomaz, krvotok*). Nepochybná (i když početně méně zastoupená) jsou v praslovanštině kompozita typu N-K-S (numerální komponent - konekt - substantivní komponent, srov. čes. *jednorozec, devětsil, půlnoc*). K tomuto typu přiřazuje složeniny typu A-K-S (adjektivní komponent - konekt - substantivní komponent, srov. čes. *zlatohlav, černobyl, Vyšehrad*) a osobitý praslovanský typ kompozit se strukturou V-K-S (verbální komponent - konekt - substantivní komponent, srov. čes. *bolehlav, tlučhuba*). Podle Šlosara nejistá, resp. spomá je existence praslovanských kompozit typu A-K-V (adjektivní komponent - konekt - verbální komponent) a kompozit verbálních (typ *blag-o-slaviti*, který je ve staroslověnštině hojně doložen, reprezentuje vesměs kalky řecké předlohy). Z adjektivních kompozit předpokládá typy A-K-S (srov. čes. *holobradý*), N-K-S (srov. čes. *jednooký*) a P-K-S/N (pronominální komponent - konekt - substantivní/verbální komponent, srov. čes. *svévolný, všemohoucí*). Důležité je autorovo zjištění, že na sklonku praslovanské epochy byla podstatně zvýšena sémantická nosnost kompozit: prvním komponentem doplňovala pojmový obsah, sufixem pak nadto jednoznačně vyjadřovala slovtvornou kategorii formace (sufixální kompozita se prosazovala ještě více ve staroslověnštině a v rané staré češtině).

Pokud jde o podobu a roli konektů, lze stručně konstatovat, že diachronní pozorování ukázalo, že jejich podoba je dána předním členem, především jeho slovním druhem. Dnes jsou přední členy kompozit ve formě určitého tvaru (imperativního, resp. pádového) jen alternativními podobami k předním členům připojeným pomocí konektů (např. přední člen substantivní vystřídal původní kmenově determinované konekty trojici konektů *-o-*, *-i-*, *-e/-ě-*). Jedinou rolí konektů/koncovek na rozhraní předních a zadních členů je funkce delimitačně-spojovací.

Relativně nejvíce pozornosti věnuje Šlosar substantivním kompozitům (s. 22-52).

Ve 3. kapitole pojednává o složeninách se zadním členem deverbálním, které představují

po celou sledovanou dobu nejdynamičtější typ substantivních kompozit. Tento fakt se projevuje jak v jejich početním zastoupení, tak i v jejich významové diferenciaci. Toto postavení plyne - podle autora - z bohatých možností sémantického doplnění deverbálního zadního členu, jaké zadní členy jiných slovních druhů nemohou mít.

Kapitola 4. popisuje osobitý typ kompozit s předním členem verbálním a zadním substantivním (V-K-S). Tento typ přispěl především k rozšíření speciálních okruhů pojmenování, např. proprií a názvů expresivně zabarvených, srov. *vydřiduch, pudivitr, neznaobh, Vladimír, Spytihněv, Mrsklesi*...

Substantivní kompozita skladu A-K-S jsou analyzována v 5. kapitole. Tato kompozita mají povahu jak endocentrickou (např. *kosočtverec, novovek, rychlodráha*), tak exocentrickou (např. *bílolist, krasolístek, ostropysk, křivonos, Drahoslav, Mokronos*). Staročeský materiál ukazuje, že původnější exocentrika měla periferní povahu (uplatňovala se v oblasti vlastních jmen osobních, obyvatelských a místních). Endocentrická kompozita se uplatňovala v terminologii a v intelektuální slovní zásobě. Ve střední době se tyto typy neuplatňují už v oblasti vlastních jmen. Až v poobrozenské době překročil typ endocentrický terminologický okruh a stal se velmi produktivním (jistou úlohu přitom sehrálo kalkování z němčiny). Naproti tomu exocentrika zůstala omezena na terminologické okruhy i nadále.

V 6. kapitole autor pojednává o substantivních složeninách s numerálním komponentem (N-K-S). Ukazuje, že tento typ kompozit byl po celou historickou dobu velmi dynamickým souborem, který se zčásti sémanticky diferencoval. Naproti tomu substantivní kompozita s předním členem pronominálním (7. kapitola) představovala v historickém vývoji typ periferní (ovšem kromě dějových kompozit s předním členem *samo-* a *sebe-*, např. *samočhvála, sebezpoznání*...). Podobně specifické postavení měla i substantivní kompozita s předním členem adverbialním (8. kapitola), jejichž těžiště leží v útvech, které mají jako přední člen adjektivní základ, který se ve spojení s dějovým zadním členem chápe jako příznak děje (např. *dalekohled*).

Poslední kapitola o substantivních kompozitech (9. kapitola) je věnována složeninám formálního skladu S-(K)-S. Tento typ složených slov, který zřejmě nemá praslovanský původ, se později (už za obrození) postupně rozvíjí a stává se produktivní. Zvláště produktivními předními členy jsou např. základy přejaté *auto-*, *elektro-*, *foto-*, *radio-*, *video-* apod.

Adjektivním složeninám je v recenzované práci věnováno šest kapitol (s. 53-72). K nejpůvodnějším a také nejproduktivnějším typům složených pojmenování patří nesporně adjektivní kompozita skladu A-K-S (10. kapitola), která vyjadřují vlastnost vyznačování se

rysem pojmenovaným oběma základy vstupujícími do kompozita. Konektemem je zde od dob praslovanských až po současnost jen -o-.

Adjektivní kompozita s předním členem numerálním (N-K-S), která jsou předmětem analýzy 11. kapitoly, představují velmi dynamický typ, jehož specifičnost je značná slovtvorná synonymie ve staročeské době (později zčásti ustupuje). O rostoucí produktivitě tohoto typu v nové češtině svědčí skutečnost, že jako zadní člen se uplatňují i odvozená a přejatá substantiva, srov. např. *jednoatomový, jednoposchodový, dvouelektrodový, dvoucípý//dvojcípý, mnohaletý...*

Analýza adjektivních kompozit s předním členem pronominálním (12. kapitola) svědčí o tom, že repertoár možných zájmenných členů je velmi úzký. Kompozita tohoto skladu představují v češtině jen periferní, ale zato stabilní složku adjektivních složenin.

Adjektivní složeniny s předním členem adverbialním (13. kapitola) jsou po celou sledovanou dobu reprezentovány jen několika málo dynamickými typy, jejich počet se postupně poněkud rozšiřuje. Jejich významnou systémovou paralelou jsou substantivní formace obdobného skladu.

I když adjektivní kompozita skladu A-K-A nejsou podle autora (14. kapitola) praslovanským dědictvím, jejich rozšíření v současné češtině je evidentní. K nejproduktivnějším typům patří adjektiva kombinující jména barev (srov. *černožlutý, modrobílý, tmavozelený...*). V poválečné době (pravděpodobně pod vlivem ruštiny) se šíří zejména v administrativním a odborném stylu kompozita, jako např. *matematicko-fyzikální, společensko-politický, hygienicko-epidemiologický* apod. Běžná jsou dnes také reciproční kompozita složená z pojmenování států, národů, měst, řek, resp. jazyků (srov. *česko-polský, labsko-oderský...*) a relační kompozita koordinační (srov. *vědeckofantastický*) nebo subordinační (srov. *vysokohorský*). Lze tedy obecně říci, že historický rozvoj dynamických typů kompozit tohoto skladu se děje ve znamení významové diferenciaci složenin koordinačních a subordinačních.

Adjektivní kompozita se zadním členem deverbálním (15. kapitola) nejsou patrně praslovanským dědictvím, ale ve staré češtině už představují početné a produktivní typy. Autor výstižně ukazuje, jak se i později tento typ kompozit rozvíjel kvantitativně i strukturálně-sémanticky ve velmi dynamickou složku lexikálního plánu (bere zde v úvahu i vliv česko-německého bilingvismu).

Šlosarovu monografii uzavírají tři malé kapitoly, a to o složených číslovkách (16. kapitola), o složených adverbích (17. kapitola) a o složených slovesech (18. kapitola).

Podle autora proces konstituování základních složených číslovek se odehrál větším dílem na přelomu praslovanštiny a pračeštiny a dokončil se v rané historické době. Ve všech případech běželo o splynutí komponentů v proudou řeči (z hlediska formy jde tedy o spřežky). Až v nové době vznikly podle němčiny číslovkové spřežky typu *jednadvaacet až devětadevadesát*. Také složená adverbia mají převážně povahu spřežek. Většina složených adverbí z textů představuje pouze výsledek transpozice složených adjektiv, jako *jednostajně, obapolně, staročesky...*

Slovesná kompozita nejsou podle autora praslovanským dědictvím. Četné složeniny staroslověnské (např. *blagoslaviti, blagoizvoliti...*) jsou kalky řeckých předloh a pozdější složeniny typu *dobrořečiti, zlořečiti...* jsou zase kalky latinských sloves. Slovesa s předním členem *spolu-* (vyjadřují okolnost podílení se na konání děje) představují v současné češtině nejpočetněji zastoupený typ slovesných kompozit (srov. *spoluhrát, spolubojovat, spoluvytvářet...*).

Posuzovaná monografie má velmi pregnančně formulované závěry (s. 78-79), dílčí závěry najdeme však již na konci jednotlivých kapitol. Rozsáhlé ruské resumé (s. 80-102) bude jistě velmi dobře sloužit zahraničním bohemistům a slavistům, pro které bude Šlosarova monografie v mnohém přínosná a inspirující (při popisování jednotlivých jevů/typů autor někdy přímo upozorňuje na širší slavistické souvislosti). Za cenný považují také připojený rejstřík kompozit, která byla předmětem analýzy (s. 106-124).

Šlosarova práce je cenná nejen pro bohemistiku, ale rovněž pro obecnou lingvistiku. Najdeme v ní řadu důležitých postřehů upozorňujících na existenci některých obecných zákonitostí. Týká se to mimo jiné spojitelnosti základů slov s některými sufixy. Tak např. ačkoliv nejproduktivnějším sufixem sloužícím k odvozování abstraktních názvů vlastnosti je univerzální sufix *-ost*, přesto od adjektiv, jejichž základ končí na *-ost* nebo *-st*, se tvoří abstrakta jinými sufixy: *prostý > prostota, hustý > hustota, tlustý > tloušťka* apod. Stejně tak názvy činitelů fyzických dějů se odvozují nejproduktivnějším sufixem *-č* (*holič, řidič...*), ale základy sloves na *-čít* se spojují s jiným sufixem (*cvičit > cvičitel, ničit > ničitel*). Tato obecná zákonitost pravděpodobně zabránila tomu, aby se reduplikace prosadila v praslovanštině větší měrou (s. 14-15). Z hlediska obecné lingvistiky je rovněž zajímavý výklad o tom, co zvyšuje sdělnou hodnotu kompozit (s. 18, 28) a o chování tzv. parasystémů v slovtvorném plánu (viz 4. kapitola).

Ke konečnému Šlosarovu závěru, že kompozice je v češtině doplňujícím slovtvorným postupem, který se uplatňoval a uplatňuje zejména v okruzích terminologických (více dnes), v oboru propříi (častěji dřívě) a zčásti jako prostředek tvoření

expresiv, je možno ještě dodat toto: Jak ukazuje analýza neologismů v současné češtině (Lotko 1999), v poslední době pozorujeme velmi zřetelný růst složenin, a to zejména cizích a hybridních. Tak např. z celkového počtu registrovaných neologismů v publikaci *Nová slova v češtině* (Praha 1998) od O. Martincové a kol. je až 27,29 % kompozit. To spolu s dalšími důsledky působení cizích jazyků na češtinu vede k oslabování jejího flexivního charakteru. Tak to chápe rovněž M. Komárek (1999, s. 69), který v intenzivním růstu kompozit v nejnovější češtině vidí „důležitý posun v hierarchii jazykových typů, které se podílejí na typologickém utváření češtiny.“

Závěrem konstatujeme, že Šlosarova monografie významně přispívá k hlubšímu poznání kategorie kompozit v češtině a zařazuje se tak k základním lexikologickým studiím naší jazykovědy.

Literatura

- BOZDĚCHOVÁ, I.: Tvoření slov skládáním. Praha 1995.
- KOMÁREK, M.: Nová slova v češtině (Rec.). SaS, 60, 1999, s. 67-69.
- LOTKO, E.: Co odhaluje analýza neologismů v současné češtině (v tisku).
- MARTINCOVÁ, O. a kol.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. Praha 1998.

Edvard Lotko

J. Ruferová: Sémantické typy predikativních adjektiv s prostým a předložkovým genitivem v současné ruštině.

Guadeamus, Hradec Králové 1999. 283 s.

Práce patří k moderním syntaktickým popisům z oblasti rusistiky a slavistiky. Má význam jak vědecký, tak didaktický - zvl. v úvodní části studie se poučí např. vysokoškolský student prégraduální i postgraduální, protože práce shrnuje a kriticky hodnotí dosavadní názory. Je to vlastně malé syntaktické kompendium uvádějící do syntaktické a sémantické problematiky valence predikátu obecně a verbonominálního predikátu zvlášť. Přitom se výrazně klade do popředí význam sémantických lexikálních rysů nominální části predikátu a jejich souhra s relevantní sémantikou valenčních substantiv a dalších doplňků.

Vlastní rozbor začíná vysvětlením základních pojmů autorčina popisu zvoleného úseku syntaxe ruské věty v kap. 5. Metodologické výklady navazují na některé domácí formálně orientované paradigmatické popisy systému bezpředložkových pádů, zatímco v oblasti vztahu předložek a pádových morfémů se pracuje s usouvztažňovacími funkcemi založenými na syntaktické souhře lexikálních významů. Zde jsou výsledky autorčina přístupu pozoruhodně, avšak považují je za stále ještě diskusní.

Autorka nezůstala jen u syntaktické charakteristiky a věnuje se i popisu funkcí predikativních adjektiv, zvl. funkcí stylových. Konstatuje knižnost jejich krátkých tvarů, avšak i jejich aktualizační funkce, např. v publicistických a reklamních textech aj., kde mají expresivní charakter. Výrazně se tu uplatňuje lexikální sémantika adjektiv, např. u adjektiv modálních ani jiný než jmenný tvar možný není. Autorka konstatuje, že tempo mizení jmenných tvarů ze současné ruštiny se „poněkud zpomaluje“ (s. 151).

Počínaje kap. 8 (s. 152) podává autorka analýzu konkrétních ruských syntaktických struktur s jmennými predikativními adjektivy. Cenné je, že každá kapitola má své vlastní závěry. Způsob podání i vlastní analýza jsou transparentní a instruktivně podané.

V kap. 8 se rozebírají struktury se sémantickými rysy *vlastnění*, *přináležitosti* a *obsahování*, jakož i adj. *dostoin*, které na s. 169 autorka zobecňuje jako rys *hodnocení*. Ve valenčních doplňcích jde o reprezentace genitivní, bezpředložkové.

V kap. 9 jde o doplnění předložkové genitivní, a to *do + Gen, iz + Gen, ot + Gen*, tj. o předložky s prostorovými významy paradigmaticky propojenými (vnějšek - vnitřek, hranice mezi vnitřkem a vnějškem).

V kap. 9. 22 autorka náležitě odděluje metonymicky odvozené struktury s neprostorovým významem genitivních předložek. V další podkapitole (s. 226) pak začíná interpretace předložkového typu *dlja + Gen*, kde autorka nachází zejména sémantické rysy *hodnocení, modalita, míra, prospěchovost, emocionalita, vlastnění, přináležitost, vlastnění informace a vnímání*.

Vcelku považují knihu J. Ruferové za zdařilý přínos lingvistické rusistice i slavistice.

Oldřich Uličný

Sborník VARIA VII, Bratislava 1998

V prosinci roku 1997 se v Modré - Piesku u Bratislavy konalo v pořadí již sedmé Kolokvium mladých jazykovedců, které organizovala Slovenská jazykovedná spoločnosť při SAV s podporou Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

Program byl vskutku nabitý a počet příspěvků se oproti minulým létům značně zvýšil. Proto bylo třeba jejich prezentaci zkrátit, nicméně plná znění příspěvků jsou vytištěna ve sborníku. Představuje další přírůstek do řady sborníků z těchto konferencí a nese název VARIA VII.

Opět se jedná o stříbrnou brožovanou vazbu, která se od těch předešlých liší pouze šíří svého hřbetu. Účastníků setkání je stále víc a víc a jimi přednesené práce tvoří vlastní obsah sborníku. Mladí lingvisté tak mají možnost publikovat vlastní práce a na konferenci si vyzkoušet jejich prezentaci. A právě v tom vidím velký přínos této akce.

Množství materiálu určeného k publikování bylo tak veliké, že vydání VARIA VII nebylo vůbec snadné. Hlavní organizátorce kolokvia a sestavitelce sborníku Miře Nábělkové tak patří mnoho díky za obdivuhodný výsledek, ke kterému vedla její obětavá a vytrvalá práce.

Sestavení sborníku na základě 45 příspěvků různých autorů a redakční úprava textů je činnost natolik náročná, že si VARIA VII na své vydání musela počkat téměř rok. Ovšem při pohledu na více než třísetstránkovou publikaci ihned zapomeneme na naši netrpělivost a rádi zavzpomínáme na prosincové setkání.

Po technické stránce bylo nutno se vypořádat s několika grafy, tabulkami, speciálními úpravami textu, či obrázky, které doplňují některé příspěvky. Díky úsilí, především Miře Nábělkové, se podařilo tyto obtíže překonat, i když kvalita grafů není stoprocentní. Při černobílém provedení se však není čemu divit a jsme rádi, že přílohový materiál mohl být vůbec v tisku použit. Zato s kvalitou písma a použitou sazbou mohou být spokojeni nejen zúčastnění, ale i ostatní čtenáři. A protože se jedná o konferenci s mezinárodní účastí a příspěvky vycházejí v originálním znění bez překladů, objevíme zde texty nejen slovenské a české, ale i polské, ruské a slovinské.

Rozmanitý obsah sborníku je dán růzností samotných příspěvků, neboť lingvistika je obor značně široký a témata jsou, zdá se, nevyčerpatelná. A tak zde nalezneme jak příspěvky o současném stavu jazyka, tak články spadající do oblasti

historické mluvnice, několik prací se týká teorie komunikace, sociolingvistiky, sémantiky, ale nejen těmito, v současné době atraktivními, disciplinami jazyka se mladí lingvisté zabývají. Ve sborníku se objevují i práce z fonetiky, morfologie a syntaxe, dokonce i z obecné jazykovědy. Několik příspěvků bylo také věnováno využití počítačů při zkoumání jazyka a využití Internetu. Tak pestrou obsahovou škálu bylo zajisté obtížné nějakým způsobem uspořádat, avšak v některých případech se to podařilo a čtenář může mít pocit, že články jdoucí za sebou spadají do jednoho tematického bloku, např. o již zmíněných počítačích. Bohužel ne vždy tomu tak je. Škoda, že se nepodařilo k sobě přiřadit všechny texty zabývající se historickým jazykem, či příspěvky vztahující se k nářečním jevům.

I přes tyto drobné nedostatky je skvělé, že VARIA VII vyšla a že tak navázala na tradici započatou v roce 1990. Je třeba ještě jednou poděkovat Míře Nábělkové a doufat, že další sborník, tentokrát VARIA VIII, je na dobré cestě k vydání, i když příspěvků z Kolokvia mladých jazykovedců z listopadu 1998 bylo přibližně o dvě desítky více než v roce 1997, a tudíž přibýlo i redakční práce. K té přejí hodně zdaru a všichni se již těšíme na další stříbro do naší knihovny.

Lenka Haasová

Diskuse

O co vlastně jde ve sporu o obecnou češtinu?

V Tezích Pražského lingvistického kroužku (PLK) v úseku č. 10¹, který byl poprvé předložen III. sekci Prvního sjezdu slavistů, mimo sjezd byl prvně uveřejněn teprve v Naší řeči v roce 1968², se říká; cituji z prvního úplného knižního vydání³, str. 62 odstavec 7: „systém fonologický a gramatický spisovného jazyka se liší od jazyka lidového (obecného), známého žákům z rodiny a ze života... je třeba velmi pozorně dbátí toho, aby nevznikala u žáka nedůvěra k vlastní znalosti jazyka mateřského; tu nesmí škola negovat, nýbrž se o ni má opírat.“ (Podtrženi je provedeno ve shodě se zdrojem.)

V průběhu dalšího propracování teorie spisovného jazyka došlo k tomu, že se na některé myšlenky, které již byly v Tezích formulovány, pozapomnělo. Následně jednostranně implicitní pojetí české jazykovědy jako vědního oboru, který preferuje (kromě speciálního výzkumu dialektů) výhradně jazyk spisovný, a současně definování této formy jazyka jako jazyka ideálního, na který se soustředilo všechno úsilí kulturní, výchovné, ale i lingvistické, vedlo k více neblahým (nejen lingvistickým) důsledkům. Tak totiž došlo především k tomu, že dnes nejen žáci základních škol, ale dokonce i vysokoškolští absolventi nejazykových fakult a často i absolventi oborů lingvistických mají dnes nedůvěru k vlastní znalosti jazyka.

Jestliže Bohuslav Havránek v Tezích na str. 45 říká: „Odlíšení spisovného jazyka je způsobeno jeho úlohou...spisovný jazyk vyjadřuje kulturní a civilizační život...Tento úkol spolu s jeho cílem odborného poučení a formulování především rozšiřuje a mění (intelektualizuje) jeho zásobu slovní...Tuto intelektualizaci spisovného jazyka působí také potřeba vyjadřovat vzájemnou souvislost a složenost myšlenkových pochodů... Dále se projevuje intelektualizace spisovného jazyka také zvýšenou kontrolou (cenzurou) emocionálních prvků.“ Na str. 46 dále říká: „Pro spisovný jazyk je charakteristické z jedné

¹ U základů pražské jazykovědné školy. Academia, Praha 1970, k vydání připravil Josef Vachek

² Naše řeč 1968, str.152-158

³ viz poznámka číslo 1

strany snaha po expanzi, po funkci „koiné“, z druhé strany snaha státi se monopolním znakem vládnoucí třídy.” (Podtržení převzato z originálu.)

Zastavme se u formulace „zvýšené kontroly emocionálních prvků“. Zde pravděpodobně je zásadní rozpor mezi základním předpokladem živosti jazyka, tj. jeho tvořivosti a požadavkem kontroly emocionality. Víme, že každý, kdo chce být v neformálním kontaktu se svými spoluhlavčími, používá nespisovný jazyk, protože spisovná čeština je v některých rysech příznaková, výrazně formální, někdy až zastaralá, a tedy nevhodná. Současný spisovný jazyk tedy neexpanduje do funkce „koiné“ a nestává se „monopolním znakem vládnoucí třídy“. Vůbec je problém s definicí vládnoucí třídy v současné české společnosti. Kdo to dnes je? Členové vlády, parlamentu, vysokoškolská inteligence, spisovatelé (kteří? undergroundovi? nebo bývalí nomenklaturní?), herci, nebo vůbec příslušníci kulturní obce, vzdělaní lidé, kdo vlastně? Tahle otázka souvisí s novou definicí kultury a kulturní vrstvy naší společnosti.

Po padesáti letech vlády komunistické diktatury, kdy byly vzdělanecké vrstvy devastovány a skutečná kultura často zahnaná do undergroundu, je tradiční společenské rozvrstvení nejasné a kultivované vrstvy často dobrovolně a záměrně neusilují o elitní společenské postavení. Kulturní paradigma však nebylo změněno jen vlivem vlády komunistů, tedy nevzdělanců, ale měnilo se i pod vlivem celosvětové změny kulturního paradigmatu, jehož vliv byl možná zásadnější než komunistická devastace, protože byl přijímán vědomě, záměrně a se sympatií; vyjadřoval totiž pocity doby.

Intelektuální funkce spisovného jazyka je vymezena vhodně i pro dnešní funkční rozvrstvení jazyka. Vzhledem k tomu, že se od roku 1928 (vznik *Tez*) nově definovala kultura a nově se rozvrstvila společnost, neplatí už dnes ta část Havránkovy definice, kde se mluví o vyjadřování kulturního života pomocí spisovného jazyka.

Při dodržování spisovnosti je nezbytné, aby zde byl někdo, kdo kontroluje její dodržování. (Vzhledem k poměrně velkým rozdílům mezi kodifikovanou normou spisovnou a normou mluveného úzu.) Je nutný jakýsi lingvistický dohled, vedený učiteli, kteří dohlížejí na správnost. Ale to se nehodí pro současnou společenskou situaci. Skeptičtí Češi zřejmě příliš nevěří v dlouhodobost své nynější svobody a často si jí cynicky neváží. Ale příslušníci současné mladé a střední generace v dnešním světě rozhodně nejsou náchylní poslouchat monology „zkušených“ a nechávat se další století „vychovávat“ často od méně tvořivých, než jsou oni sami. Jde tedy i o svobodu individua, které má právo mj. i na svůj (vlastní) jazyk bez nebezpečí, že bude opravován těmi „chytřejšími“.

Lidé, lingvisté, kteří odpovídají na dotazy uživatelů jazyka, jsou pod tlakem veřejnosti, aby říkali jasná stanoviska, i když jazyk sám jednoznačný není. Tak se volky nevolky stávají oběťmi vlastních vychovatelských snah a popularizační činnosti.

V současném sporu o obecnou češtinu jde o spor mezi stoupenci vypracované, ale ustnulé vědecké teorie spisovnosti, která už neodpovídá současné jazykové situaci (která ale nikdy zcela nepopisovala daný stav, ale snažila se stav měnit k „lepšímu“), a mezi stoupenci popisu jazykové situace na základě sebraného materiálu. Tedy spor preskriptivismu a deskriptivismu. Jen deskripce, a to je skutečný vědecký přístup k jazyku, poskytne možnost dát i učitelům takové učební pomůcky, aby mohli žáci, studenti i absolventi poznat svoji mateřštinu a na základě jejího srovnání s kodifikací „umělé“ spisovné normy se skutečně naučit užívat „intelektuální a formální“ jazyk, spisovnou češtinu užívat tam, kde je to vhodné. V tomto momentě neuvažují o stavu samotné kodifikace. Její popis byl předmětem jiných článků.

Je zajímavé, že článek Petra Sgalla (1960), který inicioval diskusi o obecné češtině a vyprovokoval práce o popisu městské mluvy, se objevil spolu s takovými zásadními díly české literatury, jako jsou Škvoreckého *Zbabělci* (1958), nebo překlad Salingerova románu *Kdo chytá v žitě* (1960) manželů Pellarových a mnoho dalších počínů v oblasti překladů a v původní tvorbě dobrých autorů moderní české literatury, kde byla využita obecná čeština v rozsahu, který odpovídal jejímu skutečnému užití v běžné komunikaci. (Výsledky výzkumu městské mluvy vytvořily podklady pro školskou praxi, jak propojit mateřštinu s kodifikací spisovného jazyka, proč na základě tohoto výzkumu nebyly učiněny rozsáhlejší závěry, jak zživotnit kodifikaci?)

V diskusi o spisovnosti a o obecné češtině nejde od samého začátku, tj. od objevení se článku Petra Sgalla v začátku šedesátých let⁴, o vulgarizaci jazyka, o znevažování spisovné češtiny, jak celý problém viděli někteří, ale o nové tvůrčí popsání skutečného rozvrstvení národního jazyka. Nejde tedy o neúctu k jazyku, ale o nové celostní pojetí jazyka. Jde o to nezabývat se jen jednou formou jazyka, ale všemi jeho složkami, a ani jednu z nich nevyvyšovat ani neponižovat. A vzít do úvahy i obě podoby jazyka - mluvenou a psanou, jejichž rozdílnost nebyla v počátcích teorie spisovného jazyka, ale ani v průběhu jejího propracovávání (někdy rozměňování) vzata v úvahu.

⁴ Sgall, P.: *Voprosy jazykoznanija 1960*, No-2 str.11-20, Obichodno-razgovornyj češskij jazyk

Jistě se nabízí dovětek, že jazyková situace se různí v Čechách a na Moravě. Myslím, že o rozdílech již psali vyčerpávajícím jini.⁵ Ovšem potřeba tolerance, osobní svobody, nezbytnost poznávat jazykový materiál, přehodnocovat ustrnulé teorie, to jsou jistě myšlenky, které mají svou platnost i v Čechách i na Moravě.

Věra Schmiedtová

Poznámka k poznámce

V jazykovědných aktualitách č. 3-4/1997, str. 44 - 51, jsem zapochyboval o účelnosti diskutovat pořád dokola k některým aspektům konkurence spisovné a tzv. obecné češtiny. Jiří Hronek (JH) v ročníku 1998 (č. 3-4, str. 50 - 54) s některými mými výroky polemizoval. Označil je za bizarní a za přání moravského češtináře.

Opravdu nemá smysl takto v diskusi pokračovat, protože JH a jeho spolupropagátoři obecné češtiny neznají nebo nechtějí znát fakta a mizí opakováním nebo přidáváním nových polopravd či tzv. účelových pravd, tzn. nepravd.

Uvedu jenom jediný příklad: odklon epické prózy od spisovnosti směrem k silnému užívání pražské obecné češtiny a slangu v šedesátých letech. Zdůvodňoval jsem ho tehdejšími světovými trendy v umělecké literatuře - vstupem mladého hrdiny, velkoměstského prostředí, polyfonního záznamu podvědomí a s tím spojeného rušení klasického protikladu mezi jazykovými prostředky vypravěče a postav. JH mne poučil, že každý lingvista a češtinář na střední škole ví, že obecná čeština do beletrie pronikla daleko dříve. Samozřejmě že se v ní vyskytovala, ale o systémovém pronikání se dá mluvit právě od šedesátých let. Dovolím si citovat několik autorit v tomto oboru.

Např. Jozef Mistrík v čl. Výboje v štýle najnovšej prózy (sborník Jazyk a štýl moderej prózy, 1965, str. 33 - 47) vyzvedává tyto tematické, kompoziční a jazykové rysy prózy z počátku šedesátých let a uvádí, že byly motivovány světovými tendencemi a autory - mezi nimi jmenuje i Salingera (Kdo chytá v žitě - manifest generace rozhněvaných mužů).

Na šedesátá léta vzpomíná citací své přednášky z roku 1968 Alexandr Stich v Naší řeči 73, 1990, str. 113 - 126. Konstatuje, že přibližně od počátku šedesátých let „... v české umělecké próze zesiluje proud, který přináší do uměleckého jazyka stále více nespisovné prostředky, a to především prostředky pražské obecné češtiny, promíšené více či méně prvky různých slangů, především mládeže“. Jako motivy A. Stich uvádí totéž co Mistrík a jiní autoři z citovaného slovenského sborníku. Navíc přidává specifický český motiv - tehdejší dobovou nedůvěru ve spisovné vyjadřování v rámci celkové nedůvěry v tehdejší politický režim a jeho instituce včetně přísně dirigované češtiny. (Já bych dodal navíc, že právě počátkem šedesátých let skončilo období sterilního gorkovsko-stalinského socialistického realizmu, který jakoukoliv nespisovnost v tzv. autorské řeči zakazoval.)

⁵ např. články :Hronek, J. - Sgall, P.: Sbližování spisovné a obecné češtiny, Naše řeč 82, 1999, 184-191; Sgall, P.: Čekající možnosti a číhající propasti, Slovo a slovesnost 60, 1999, 161-175.

Jak ovšem obecné češtiny v beletrii přibývalo, konstatuje dále A. Stich, tak mizela její výrazová novost a stávala se „něčím automatickým, očekávaným a nakonec i nudným“. Ztratila tedy, jinak řečeno, svou funkci, nemá-li k dispozici ono neutrální pozadí dané spisovnou češtinou, které zastánci obecné češtiny také neradi přiznávají. Již v šedesátých letech se podle citované Stichovy studie stav normalizoval - tzn. obecná čeština z beletrie nevymizela, ale „... slovesní umělci jí užívají vedle jiných prostředků národního jazyka“ pro uplatnění svých estetických záměrů. Je však zřejmé, že téměř výsadní postavení obecné češtiny bylo otřeseno a že její téměř vždy kladná úloha v textu byla učiněna pochybnou“ (str. 125 - 126). Na jazyce dvou českých autorů pak ukazují, které jazykové prostředky roli obecné češtiny úspěšně a moderně převzaly a užívají. (Stich upozorňuje, že jeho názor na obecnou češtinu se od šedesátých do devadesátých let „poněkud posunul“.) Jana Hoffmannová (Stylistika a ..., 1997) tyto české tendence zařazuje do světového kontextu souvisejícího s poststrukturalizmem a postmodernizmem. Užívá sice nových pojmů a terminů (heteroglosie, hybridizace, směšování různých „hlasů“, reported speech aj.), ale odkazuje mimo jiné právě na práce vztahující se i k české situaci v šedesátých letech (L. Doležel, M. Bachtin).

Takže si znova kladu otázku, zda má smysl diskutovat s názory Hronkova typu, které nespolehají na poučenost, nýbrž na analfabetizmus, a různými nálepkami se snaží diskvalifikovat své odpůrce. Skoro bych řekl, že se diskvalifikovaný necítím já, přestože jsem „moravský češtinář“. Dodal bych, že své jazykovědné vzdělání jsem získal v Praze a že bych pokládal za nešťastné, kdybychom diskutovali stylem moravský češtinář kontra žižkovský či smichovský češtinář.

Jaroslav Bartošek

Eugen Jóna - najstarší žijící slovensko-český jazykovec

Najskôr asi treba podať stručné vysvetlenie tohto - na prvý pohľad vágneho - označenia uvedeného jazykovedca: Prečo sme k jeho menu pridali prívlastky „najstarší“ a „česko-slovenský“? Nuž preto, lebo Eugen Jóna sa dvadsiateho februára tohto roku - 1999 - v plnom zdraví, s preňho vlastným neutuchajúcim humorom i ešte stále trvajúcim pracovným elánom dožil deväťdesiatky. A prečo o ňom hovoríme ako o slovensko-českom a nie iba ako o slovenskom jazykovedcovi? Preto, lebo nielenže v Prahe na Karlovej univerzite absolvoval celé svoje vysokoškolské štúdium, ale aj preto, že na filozofickej fakulte tejto univerzity po skončení štúdia istý čas - dva roky (1932-1934) - pôsobil ako demonstrátor, a konečne aj preto, lebo po návrate na Slovensko častejšie ako iní, ostatní slovenskí jazykovedci, venoval pozornosť - samozrejme popri slovenčine - českému jazyku, rozvoju a smerovaniu českej jazykovedy i pravidelnému sledovaniu českých jazykovedných odborných textov a popularizačných publikácií o českom jazyku, aj nemalej spolupráci s českými jazykovedcami.

Po návrate z Prahy na Slovensko E. Jóna celý svoj dlhý, možno povedať aj úspešný život, venoval jazykovede. Spočiatku ako stredoškolský učiteľ slovenčiny, potom ako pracovník Jazykovedného odboru Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine, neskoršie ako vysokoškolský učiteľ a konečne ako významný člen kolektívu Jazykovedného ústavu SAV, neskôr premenovaného na Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. Podľa pracovísk, na ktorých E. Jóna pôsobil, orientoval aj svoju vedeckovýskumnú činnosť.

Vo vedeckej a publikačnej činnosti sa sústreďoval najmä na výskum dejín slovenského jazyka, na dejiny slovenskej jazykovedy, na výskum slovenských nárečí, venoval pozornosť aj súčasnému slovenskému spisovnému jazyku, najmä v oblasti jeho slovnej zásoby (v rámci lexikológie a lexikografie) i sledovaniu a hodnoteniu jazykovej kultúry a jazykovej výchovy.

E. Jóna venoval pozornosť aj problematike vzájomného ovplyvňovania slovenčiny češtinou i češtiny slovenčinou. Písal o bohemizmoch v slovenčine, všimol si a hodnotil jazyk pôvodnej slovenskej umeleckej literatúry a slovenských prekladov z cudzích jazykov. Pozornosť venoval aj štylistike. O tom všetkom napísal celý rad poznámok, kritik, referátov,

vedeckých statí, diskusných príspevkov a iných lingvistických textov, ktoré boli publikované v odborných jazykovedných periodikách, v zborníkoch, v novinách a časopisoch, a ktoré odoznili aj na mnohých vedeckých i popularizačných zasadaniach venovaných fungovaniu jazyka.

Ak zhrátame všetky Jónove publikované texty - či už to boli články, štúdie odborné alebo popularizačné a iné - a pridáme k nim ešte jeho referáty a diskusné príspevky, ktoré za roky 1934-1985 odznili na rôznych konferenciách, seminároch, kolokviách a iných odborných stretnutiach jazykovedcov, zistíme, že ich súhrn tvorí úctihodný počet: približne asi 253 jednotiek.

Keďže podrobný a úplný súpis a zoznam Jónových jazykovedných textov - podobne ako zoznam publikačnej činnosti ostatných slovenských jazykovedcov - sa nachádza v dvoch dieloch knižného vydania súbornej personálnej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov pomenovanej Slovenskí jazykovedci (súpis zostavil L. Dvonč, prvý diel obsahuje zoznam publikačnej činnosti slovenských jazykovedcov za obdobie rokov 1925-1975, druhý diel za obdobie rokov 1976-1985); v uvedenej bibliografii sa uvádza aj stručná charakteristika vedeckého zamerania príslušného autora (napríklad: pracuje v oblasti výskumu dejín slovenského jazyka, dejín slovenskej jazykovedy, slovenských nárečí, v oblasti výskumu súčasného spisovného jazyka a v tomto rámci na skúmaní slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy ap.), uvedieme na tomto mieste iba niektoré Jónove práce, ktoré najvýstižnejšie dokumentujú smerovanie jeho odborného záujmu.

Medzi väčšie jazykovedné diela, na tvorbe ktorých sa E. Jóna ako autor, spoluautor aj spoluredaktor podieľal, diela, ktoré sú dôkazom toho, že možno o ňom hovoriť ako o lexikografovi, lexikológovi i ako o kodifikátorovi spisovného jazyka a učiteľovi slovenčiny, je prvý diel prvého (no nedokončeného) výkladového Slovníka spisovného jazyka slovenského. Tento diel slovníka vo forme zošitového vydania vychádzal v období medzi rokmi 1946-1949. Ako odborník - lexikológ a lexikograf sa E. Jóna prejavil aj pri posudzovaní koncepcie a čítaní väčšiny hesiel ďalšej významnej slovenskej lexikografickej práce, šesťdielného Slovníka slovenského jazyka (1959-1968), na tvorbe ktorého sa zúčastnili takmer všetci pracovníci Jazykovedného ústavu SAV.

V roku 1953 E. Jóna pracoval ako člen kolektívu slovenských jazykovedcov, ktorí formulovali koncepciu Pravidiel slovenského pravopisu.

Jeho poznanie a racionálne hodnotenie správnosti alebo nesprávnosti niektorých jazykových javov slovenčiny sa veľmi dobre a užitočne uplatňovalo aj pri tvorbe učebníc. E.

Jóna sa významne podieľal - spolu so slovenskými a českými jazykovedcami - (E. Paulíny, J. Ružičkom, J. Štolcom, J. Béličom a A. Jedličkom) na koncepcii a príprave vysokoškolskej učebnice Slovenština, ktorá bola niekoľko rokov základnou jazykovednou príručkou o slovenčine pre všetkých študentov bohemistiky na českých filozofických a pedagogických fakultách. Učebnica vyšla v šiestich vydaniach, pričom každé z vydání bolo čiastočne upravované a dopĺňované (napríklad posledné vydanie z roku 1964 vyšlo dvakrát a medzi oboma vydaniami tiež možno nájsť rozdiely).

E. Jóna sa zúčastnil ako spoluautor aj na tvorbe iných školských príručiek a učebníc. Takou bola napríklad učebnica Slovenský jazyk pre 9. ročník slovenských základných deväťročných škôl, alebo Čeština, vysokoškolská príručka učebnicového charakteru určená ako povinná študijná pomôcka pre študentov slovakistiky filozofických a pedagogických fakúlt na Slovensku.

Okrem učebníc a kodifikačných príručiek, na tvorbe ktorých väčšinou spolupracoval s inými slovenskými a českými jazykovedcami, významné, prínosné a originálne sú Jónove práce historické. V nich sa sústreďuje na životné osudy slovenských dejateľov, najmä jazykovedcov žijúcich či už na Slovensku alebo mimo Slovenska. Tých, ktorí venovali pozornosť skúmaniu slovenského jazyka i tých, ktorí výklad a poučenie o slovenskom jazyku, o jeho mieste v spoločenstve iných jazykov zaraďovali do svojho výchovného pôsobenia. Preto sa jeho texty zmiňujú napríklad o P. Doležalovi, o S. Czambelovi, ale aj o M. Belovi a o iných osobnostiach zo slovenskej histórie. Jóna nemohol nevenovať pozornosť I. Štúrovi a Štúrovcom, ktorých názory a „osvetová“ činnosť veľkou mierou podnietili a podporili rozvoj slovenčiny a jej zaradenie medzi kultúrne jazyky.

Medzi osobnosti, ktoré sa zaslúžili o rozvoj slovenčiny a o jej právo na zaradenie medzi kultúrne jazyky, patrí podľa E. Jónu, ale aj podľa názoru väčšiny slovenských jazykovedcov, tiež M. Hattala, slovenský jazykovedec a katolícky kňaz, ktorý dlhé roky pôsobil v Prahe na Karlovej univerzite. Pravda, Jóna (podobne ako aj iní slovenskí jazykovedci) sa vo svojich textoch o M. Hattalovi nepokúšal - zrejme ani sa neodvažoval hodnotiť Hattalovo pôsobenie ako vysokoškolského učiteľa na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity, nesnažil sa komentovať a hodnotiť Hattalove názory na české spoločenské pomery, na českú kultúru a iné javy v českej spoločnosti. Jóna sa predovšetkým sústreďil na Hattalove názory o slovenčine (Martin Hattala, 1961, 1970), zdôraznil jeho záujem o slovenský jazyk i jeho snahu o formovanie spisovnej slovenčiny.

Zvláštny záujem a pozornosť - ako mnohí iní slovenskí i českí jazykovedci (ale napríklad aj mnohí politici) - venoval E. Jóna názorom na vzťah slovenčiny a češtiny.

Rozmýšľal a písal napríklad o tom, či vzájomné ovplyvňovanie uvedených dvoch jazykov je len javom súčasnosti, alebo existovalo aj v minulých obdobiach. Uvažoval o tom, ktorý z oboch jazykov je častejšie darcom-ovplyvňovateľom, ktorý zas príjemcom, obdarovaným. Úvahy o tomto probléme nachádzame napríklad v jeho článku Podiel slovenských gramatikov na rozvoji gramatickej českej literatúry (1985) a inde.

E. Jóna venoval pozornosť aj porovnávaniu Bemolákovvej a Štúrovej kodifikácie spisovnej slovenčiny (Vplyv bemolákovcov na Štúrov spisovný jazyk, 1964), úvahám štúrovcov a neskorších, poštúrovských slovenských intelektuálov o spisovnej slovenčine i o slovnej zásobe slovenčiny. O tom všetkom píše v článkoch Štúrove základy slovenského slovníka (1966), Juraj Palkovič a jeho slovník (1970), Michal Miloslav Hodža a reforma slovenského spisovného jazyka (1973), Pavel Doležal a jeho gramatika (1978), Matej Bel (1984) a v ďalších príspevkoch všímajúcich si jednotlivé osobnosti i objekt ich záujmu a to od doby, kedy sa začali objavovať názory, že slovenčina potrebuje spoločný, jednotný spisovný jazyk.

V predchádzajúcej časti nášho príspevku sme stručne uviedli tie oblasti vedeckej, pedagogickej a popularizačnej činnosti E. Jónu, ktorým sa venuje v priebehu svojho tvorivého a dlhého života. Niektoré z nich, o ktorých sa domnievame, že sú najvýznamnejšie a najdôležitejšie, sme sa pokúsili zdôrazniť, naznačiť a čiastočne aj ilustrovať.

Napriek širokému diapazónu odborného záujmu E. Jónu, nachádzame v slovenskej jazykovede oblasť, ktorej nevenoval veľa pozornosti, keďže ju asi nepokladal za dôležitú, alebo nepatrla do oblasti jeho záujmu.

Bola to predovšetkým problematika vymedzenia jazykových štýlov slovenčiny. V zozname Jónovej publikačnej činnosti nájdeme iba jeho súhlas s Horeckého skeptickým vyjadrením, že „V slovenčine nie je ešte tak vypracovaný hovorový štýl, aby s ním bolo treba počítať pri členení slovnej zásoby ako so samostatným jazykovoštýlovým útvarom“ a jeho akceptovanie názoru odborníkov na štylistiku, že „pri štylistickom využívaní nárečia netreba verne a do dôsledkov zachovávať... znaky nárečia, že stačí ich použiť iba náznakovo, aby sa diferencovala alebo charakterizovala postava“.

E. Jóna sa zúčastňoval aj diskusií a úvah o zásadách správnej slovenskej výslovnosti, ale v svojich prácach tejto problematike tiež veľa pozornosti nevenoval. V zozname jeho publikačnej činnosti (v publikácii Slovenskí jazykovedci) sú zaznamenané iba dva jeho príspevky dotýkajúce sa výslovnosti. Jeden bol publikovaný v Zborníku Matice slovenskej z roku 1935 a má názov O povahe velár v strednej slovenčine, druhý príspevok

nájdeme v časopise Slovenská reč. V ňom sa hovorí o výslovnosti vlastného mena *Martin* a adjektíva *martinský*. Vo výslovnosti týchto slov totiž ešte mnohí používatelia slovenského jazyka robia chybu. Uvedené slová chápu ako jednotky domáceho pôvodu a preto aplikujú pri ich hovorení také zásady, aké sa týkajú domácich slov.

V našom krátkom príspevku sme sa pokúsili iba stručne naznačiť oblasť odborného záujmu najstaršieho žijúceho slovenského jazykovedca. Podrobné a dôkladné zhodnotenie jeho činnosti ešte čaká na niektorého zo slovenských jazykovedcov-historikov.

Olga Schulzová

Sedmdesátiny profesora Stanislava Žaži

Dne 14. dubna 1999 rozšířil řady sedmdesátníků profesor semináře východoslovanských jazyků při Ústavu slavistiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně PhDr. Stanislav Žaža, CSc. Jubilant se narodil v Brně. Po maturitě na reálném gymnáziu v roce 1948 se zapsal na brněnskou Filozofickou fakultu, na níž v roce 1953 ukončil studium oborů ruština – latina – řečtina. Ještě za studia se stal asistentem na katedře rusistiky a v jejím svazku zůstal dosud. V roce 1966 po znovuzavedení "malých" doktorátů již jako odborný asistent získal doktorát filozofie a v témž roce po obhajobě disertační práce *Problematika interpunkce v souvislosti se syntaktickou a významovou stavbou věty a souvětí v ruštině* vědeckou hodnot kandidáta filologických věd. V roce 1979 na základě spisu *Sémantická a syntaktická stránka konstrukcí se slovesem быть // býти* se habilitoval pro obor ruský jazyk. V roce 1989 byl jmenován profesorem. V letech 1973-81 vedl katedru ruského jazyka na FF MU. Několik roků zastával funkci výkonného redaktora jazykovědné řady *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* (nyní je členem redakční rady). Po řadu let působil jako člen redakční rady časopisu *Československá rusistika*. Od založení *České asociace rusistů* je jejím členem. Dlouho pracoval ve výboru odbočky *Jazykovědného sdružení ČSAV* (nyní *Jazykovědné sdružení ČR*); v letech 1992-1996 byl jejím předsedou. Byl jedním ze spoluorganizátorů syntaktických sympozií, která se konala v letech 1961-1976 na brněnské Filozofické fakultě; přednesené referáty jsou uloženy v 5 svazcích sborníku *Otázky slovanské syntaxe*. Byl také jedním ze spoluorganizátorů a účastníků bilaterální konference o aktuálním větném členění, pořádané v roce 1976 na univerzitě v Sofii bulharskými a českými slavisty. V letech 1968-1993 se aktivně účastnil všech šesti mezinárodních slavistických kongresů (Praha, Varšava, Záhřeb, Kyjev, Sofia, Bratislava). Jako člen České asociace rusistů se aktivně účastnil práce MAPRJAL. Vystupoval na kongresech ve Varně (1973), v Berlíně (1979), v Praze (1982), v Budapešti (1986), v Řezně (1994). V roce 1991, po změně systému vědecké přípravy, byl jmenován předsedou oborové rady pro postgraduální doktorandské studium na oboru ruský jazyk.

Ve své odborné činnosti se jubilant zaměřil především na oblast **ruské skladby** v porovnávacím pohledu rusko-českém. Spolu s R. Mrázekem a J. Bauerem je spoluautorem první poválečné skladby ruštiny (*Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II. Skladba*. Praha 1960, 1979³). Ve svých badatelských zájmech vyšel ze zkoumání syntaktické stavby ruštiny

v porovnání s češtinou a od studia struktury ryze gramatické se dostal postupně ke studiu sémantické, zvukové i grafické stránky věty a souvětí. Vyšetřil nejprve problematiku atributu a apozyce (*K postavení přívlastku*. In: Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české I. Praha 1956, s. 162-179; *Zvláštnosti ve shodě přívlastku s řídicím členem v ruštině*. SPFFBU, A 8, 1960, s. 53-56), později se zaměřil na další větné členy - objekt, volně připojené členy (*K вопросу об обособленных членах предложения*. SPFFBU, A 12, 1964, s. 181-187), predikát (*K problematice dvojčlenných jmenných vět beze spony v ruštině*. In: *Otázky slovanské syntaxe 2*. Praha 1967, s. 289-290) a příslovečné určení (*Adverbiální určení s významem kvantivy v ruštině a češtině*. SPFFBU, A 32, 1984, s. 65-71). Velmi mnoho pozornosti věnoval souvětí: rozebral poměr syntakticko-sémantického a aktuálního členění (*K вопросу о синтактико-семантическом и актуальном членении сложного предложения*. SPFFBU, A 13, 1965, s. 67-73), analyzoval větoslednou stránku hypotaktického souvětí (*K problematice větosledu a aktuálního členění podřadného souvětí v ruštině*. In: *Čs. přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů*. Praha 1968, s. 175-179), zamýšlel se nad typu hypotaxe se zřetelem k ruštině a češtině (*K типам сложноподчиненного предложения*. SPFFBU, A 19, 1971, s. 111-120; *Порядок следования частей сложноподчиненного предложения и актуальное членение*. SPFFBU, A 30, 1980, s. 189-191). Dalším předmětem jubilantova zájmu je sféra větné modality, především jistotní. Této problematice je věnována celá řada statí v odborných časopisech a sbornících (srov. např. *K výrazovým prostředkům tzv. jistotní modality*. SISI, 1, 1972, s. 54-57; *Dosavadní práce o modalitě slovanské věty*. Jazykovědné aktuality, 2/3, 1972, s. 11-17; *Současný stav bádání o modalitě slovanské věty*. Otázky slovanské syntaxe 3. Brno 1973, s. 15-23; *Několik poznámek k tzv. jistotní modalitě*. Otázky slovanské syntaxe 3. Brno 1973, s. 289; *Семантический анализ конструкций со словами "тоžна, аси, снад" и их русскими эквивалентами*. SPFFBU, A 30, 1982, s. 83-89).

Další oblast jubilantových výzkumů tvoří pravopis a interpunkce. Všiml si nejen místa pravopisu v systému ruštiny na našich školách (*K заґаженіу правопису до системіу вучованіу руштині на наших стредних школách*. RJ, 6, 1958, s. 306-310) a řady dílčích jevů ruských v porovnání s českými (*Složené spojky a jejich interpunkce*. Sovětská jazykověda, 5, 1955, s. 340-359; *K вопросу о характере русской и чешской пунктуации*. SPFFBU, A 6, 1958, s. 56-73; *Помічка в рускém писемném пројеву*. RJ, 6, 1963, s. 247-252), ale rozšířil své výhledy také na všechny slovanské jazyky z hlediska možnosti koordinace ortografických principů (*Возможности координации правил правописания в славянских языках*. SPFFBU, A 11, 1963, s. 63-72). Zpracoval zevrubně celou sféru ruské interpunkce

v porovnání s češtinou; výsledkem je vedle dílčích statí samostatná publikace v podobě skript *Ruská interpunkce ve srovnání s českou* (Praha 1958) a zejména již výše zmíněná kandidátská disertační práce. Autorsky se také podílel na vysokoškolské učebnici *Орфография, пунктуация и книжно – письменная речь русского языка* (Praha 1979) a na její stručnější verzi *Příručka ruského pravopisu* (Praha 1983), dále na sepsání celostátně platné učebnice ruské skladby *Русский синтаксис в сопоставлении с чешским* (Praha 1982) a na vysokoškolské učebnici ruské morfologie, která vyšla v podobě skript - *Morfologie ruštiny I* (Brno 1996), *Morfologie ruštiny II* (Brno 1997). Z potřeb pedagogické praxe vznikly dále studijní příručky o paradigmatické a akcentuaci ruského slovesa (*Paradigmatika a akcentuace ruského slovesa I. Třídění sloves*, Praha 1968, 1988³, *Paradigmatika a akcentuace ruského slovesa II. Přizvuk slovesných tvarů*, Brno 1991) a *Základy ruštiny pro filology v porovnání s češtinou* (Brno 1992).

Jubilant byl činný také překladatelsky (mj. se spolupodílel na překladu druhého svazku *Dějiny světa* /Praha 1959/) a publicisticky v periodickém tisku drobnými články.

Při této příležitosti nutno též zdůraznit jubilantovu lingvistickou erudici, široký rozhled po svém oboru a v neposlední řadě zaujetí pro pedagogickou činnost.

Aleš Brandner